

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури

ЖАНР ПОДОРОЖІ У ТВОРЧОСТІ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
спеціальності 014 Середня освіта
(Мова і література (німецька))
освітньої програми 014.02 Середня
освіта: мова і література (німецька)
Шишман Анастасії Андріївни
Керівник
д. філол. н., професор Шевчук Т.С.

Рецензент
к. філол. н. Шавловська Т.С.

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри

(назва випускової кафедри)

протокол № 4 від «14» листопада 2019 р.

Завідувач кафедри

Шевчук Т.С.
(підпис) (прізвище, ініціали)

*м. мовознавства слов'янських мов та
світової історії*

Робота пройшла публічний захист

на відкритому засіданні ЕК

«23» січня 2020 р.

Оцінка 96 відміно

(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

Ступак І.В.

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи А. Шишман

«ЖАНР ПОДОРОЖІ У ТВОРЧОСТІ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ»

Актуальність дослідження жанру подорожі у творчості Генріха Гейне полягає в тому, що на даний час в сучасному літературознавстві жанр подорожі досі не має чітких меж і в достатньому обсязі не досліджений. На сьогоднішній день існує багато визначень поняттю «подорож» як жанру художньої літератури. Спроби виявити жанрову сутність «подорожі» мають свою цікаву історію. Подібні спроби зробили відомі філософи, мовознавці та письменники. Серед них: Микола Чернишевський, Сергій Гумінський, Лоренц Стерн, Генріх Гейне та інші. **Метою кваліфікаційного дослідження** є визначення поняття «подорож» як жанру художньої літератури у творчості Генріха Гейне. Досягнення мети передбачало розв'язання таких **завдань**: розглянути жанр подорожі в історичній ретроспективі; визначити особливості сентиментального роману-подорожі XVIII століття; дослідити мотив шляху як структурного стержню оповідної структури; розглянути культурний простір західної Європи очима Крістіана Йоганна Генріха Гейне; укласти методичні рекомендації щодо вивчення творчості Генріха Гейне у школі. **Наукова новизна** дослідження полягає у дослідженні жанру подорожі на основі праці Генріха Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї».

Основні висновки. При написанні нашої кваліфікаційної роботи було встановлено, що жанр подорожі був започаткований в античності. Далі в своєму розвитку він пройшов шість етапів – від античності до XX століття. Основою жанру подорожі став шляховий нарис. В літературі Німеччини на зародження та становлення жанру значний вплив зробила праця Лоренца Стерна «Сентиментальна подорож». Її головна особливість – це поєднання чутливості з легким гумором та любов'ю до природи. В сучасному літературознавстві, немає єдиної думки щодо меж і ознак подорожі як літературного жанру. У 60-ті роки в радянському літературознавстві цей вид текстів не визначався як жанр. Гордістю Генріха Гейне є його праця «Шляхові картини», яка складається з трьох частин: «Подорож по Гарцу», «Північне море» та «Подорож від Мюнхена до Генуї». Згідно шкільній програмі з зарубіжної літератури за загальною редакцією О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018 роках творчість Генріха Гейне вивчається у двох класах — у 5 та 9. Своє знайомство з творчістю Генріха Гейне учні 5 класів починають з ліричного твору «Задзвени із глибини», а учні 9 класів - зі збірки «Книга пісень».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. «ПОДОРОЖ» ЯК ЖАНР ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	8
1.1. Жанр подорожі в історичній ретроспективі	8
1.2. Особливості сентиментального роману-подорожі XVIII ст.....	12
1.3. Мотив шляху як структурний стрижень оповідної структури.....	15
1.4. Історико-культурний запит епохи Гейне в контексті публіцистичної основи жанру.....	19
Висновки до Розділу I.....	22
РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ	23
ОЧИМА Х.І.Г. ГЕЙНЕ.....	23
2.1. Естетико-філософські та політичні погляди Гейне	23
2.2. «Подорож від Мюнхена до Генуї»	35
2.3. Образи інших країн в ліриці Гейне	40
Висновки до Розділу II.....	50
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Х.І.Г. ГЕЙНЕ У ШКОЛІ.....	52
3.1 Х.І.Г. ГЕЙНЕ у шкільній програмі.....	52
3.2. Методичні матеріали для позакласного заходу «Європейські міста очима Гейне».....	59
Висновки до Розділу III.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
ДОДАТКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	88

ВСТУП

Жанр літературної подорожі є жанром художньої літератури, що володіє своєю специфікою та історією появи і функціонування у світовій літературі. У жанру літературної подорожі є свій предмет зображення, жанровий зміст і форма. В основі «подорожі» лежить опис переміщення в просторі мандрівного героя, розповідь про події під час подорожі, опис вражень мандрівника, його роздумів слідом за баченням і широкий інформаційно-пізнавальний план. У літературних подорожах, на відміну від наукових та інших видів, інформаційний матеріал висвітлюється на основі художньої та ідеологічної концепції автора.

У світовій літературі ще з давнини відомі описи мандрівок. В античності існував розподіл опису подорожей по морю – періпли і по суші – перігієзи. Але в сучасному літературознавстві досі немає єдиної думки щодо меж і ознак подорожі як літературного жанру.

Спочатку в літературній подорожі розповідалося про самі подорожі. Так, «Книга про різноманітність світу», яка була написана у 1298 році знаменитим венеціанцем Марко Поло, містить різні відомості про його подорож до Китаю. Схожого формату було створено у XV столітті твір Афанасія Нікітіна, купця, про поїздку до Індії «Ходіння за три моря». Пізніше в подібних працях акцент змістився на опис внутрішніх переживань героя. В Німеччині жанр подорожі розвивався під впливом сентименталізму Лоренса Стерна та новаторським баченням Йоганна Вольфганга фон Гете. Праця Лоренса Стерна «Сентиментальна подорож» зробила значний вплив на зародження і розвиток жанру подорожі в літературі Німеччини.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на даний час в сучасному літературознавстві жанр подорожі досі не має чітких меж і в достатньому обсязі не досліджений. На сьогоднішній день існує багато визначень поняттю «подорож» як жанру художньої літератури. Спроби виявити жанрову сутність

«подорожі» мають свою цікаву історію. Подібні спроби зробили відомі філософи, мовознавці та письменники. Серед них: Микола Чернишевський, Сергій Гумінський, Лоренц Стерн, Генріх Гейне та інші.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей жанру «подорожі» у творчості Генріха Гейне.

Мета дослідження передбачає вирішення наступних **завдань**:

- розглянути жанр подорожі в історичній ретроспективі;
- визначити особливості сентиментального роману-подорожі XVIII століття;
- дослідити мотив шляху як структурного стержню оповідної структури;
- розглянути культурний простір західної Європи очима Крістіана Йоганна Генріха Гейне;
- укласти методичні рекомендації щодо вивчення творчості Генріха Гейне у школі.

Предметом дослідження є особливості розвитку жанру подорожі в німецькій літературі.

Об'єктом дослідження стала творчість німецького поета та журналіста Генріха Гейне.

Методологічну основу кваліфікаційної роботи репрезентують наступні методи: **біографічний метод**, який полягає у вивченні літератури на підставі виявлення її зв'язку з біографією письменника, яка розглядається як визначальний чинник художньої творчості; **метод літературної герменевтики**, який пов'язаний із інтерпретацією тексту та розумінням змісту твору; **культурно-історичний метод**, який полягає у вивченні еволюції літературного процесу крізь призму духовного національного характеру, **порівняльно-історичний метод**, який спирається на два типи зіставлень. Це історико-генетичний підхід, коли спільність явищ пояснюється спільністю походження, а також порівняльно-типологічний підхід, коли спільність пояснюється пізніми зближеннями або загальними соціально-історичними

умовами розвитку. **Імагологія** – метод, за допомогою якого здійснюється передача літературних образів при перекладі з однієї мови на іншу. **Історико-літературний метод** базується на тезисі про безперервності історико-літературного процесу і взаємозв'язку усіх попередніх літературних традицій і художнього досвіду кожної національної літератури.

Теоретико-методологічну базу склали праці Генріха Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї», «Шляхові картини» та «Книга пісень», а також праця Лоренса Стерна «Сентиментальна подорож».

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні жанру подорожі на основі праці Генріха Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї».

Практична цінність роботи: дане дослідження може бути використаним при підготовці до занять зі світової літератури, а також може стати поштовхом для подальшого вивчення жанру подорожі в німецькій літературі.

Апробація кваліфікаційної роботи здійснювалась на науковій конференції в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті «Науковий пошук студентів XXI століття: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота зі світової літератури складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаної літератури (91 джерело). Загальний обсяг роботи складає 94 сторінок.

РОЗДІЛ I. «ПОДОРОЖ» ЯК ЖАНР ХУДОЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Жанр подорожі в історичній ретроспективі

Ще з давнини у світовій літературі відомі описи мандрівок. У своєму розвитку жанр подорожі пройшов 6 етапів:

- епоху античності;
- епоху Середньовіччя;
- епоху Відродження;
- епоху Просвітництва;
- XIX століття;
- XX століття.

В античній літературі були започатковані дві форми художньої подорожі [1, с. 125]. Подорож, яка являється основною в авантурній епопеї («Одіссей»), та авантурному романі (Сатирикон «Петронія»). Середньовіччя поєднало ці дві форми в алегоричній подорожі: всі чудеса використовувалися як спосіб прославлення Бога, а саме «мандрівка» набула символічного сенсу. Епоха Відродження частково відродила традицію зображення різних соціальних верств через подорож, а також показала, що подорож може бути ще й сюжетним стрижнем, на який нанизані мікросюжети. Розширення географії пересування в епоху Відродження породило особливий тип подорожей – реальні записки про побачене і пережите людиною. Однак, ці подорожі скоріше належать етнографії та історії, ніж художній літературі. Епоха Просвітництва знову наповнила подорож алегоричним мотивом: які б речі не описувалися в творі, меті їх опису полягала в тому, щоб прославити або спростувати якусь ідею. XIX століття та початок XX століття знову подарували світовій літературі подорожі, написані більше заради «чудес» для опису тих чи інших екзотичних країн або культур [15, с. 96].

У своєму розвитку жанр літератури подорожей переживав злети та падіння. На його формування значно вплинули путні записки, щоденники та розповіді мандрівників.

Основою жанру подорожі став шляховий нарис. Його застосовували у пригодницькій та науково-фантастичній літературі. Зазвичай путні записки представляли собою розповіді, в яких мова йшла про пригоди під час подорожі, спостереження та враження. Форма путніх записок активно використовувалась в наукових творах в ХІХ столітті [16, с. 282].

Дорожні щоденники та шляхові нариси відіграють важливу роль у літературі подорожей .

В літературі Німеччини на зародження і становлення жанру подорожі значний вплив зробила праця Лоренца Стерна «Сентиментальна подорож» [55, с. 190]. Її головна особливість – це поєднання чутливості з легким гумором і любов'ю до природи. Лоренц Стерн називав твір «мирним мандрівкою серця у пошуках за природою і за всіма душевними потягами, здатними пояснити нам більше любові до ближніх і до всього світу, ніж ми зазвичай відчуваємо» [55, с. 56].

У «сентиментальній подорожі» герой Йорик, сумує, дивлячись на старий екіпаж, який вже відслужив своє, та замкнену у клітці птицю. Книга породила багато успадкувань, в тому числі у німецькій літературі [58, с. 26]. Твір став родоначальником такого типу подорожі, в якому на перший план виходить розповідь про душу, а не про навколишній світ.

Остаточно наука і мистецтво зблизилися в літературній подорожі в кінці ХVІІІ століття. Тоді закріпились і встановилися традиції, що склалися за кілька століть [63, с. 457]. Жанр-подорожі продовжував розвиватися та приносити видатні завоювання. Серед них: «Італійська подорож» Й. В. Гете. Даний твір ввібрав в себе весь накопичений досвід еволюції жанру і став новим етапом на шляху його становлення. Й.В. Гете своєю працею змінив уявлення про

зовнішній подорожній нарис, який володіє вже певними канонами та традиціями, робить його внутрішнім і більш інтимним.

«Італійська подорож – це практично протилежність традиційного шляхового нарису. Спочатку шляхові записи були відчужені від особистості оповідача. Але Гете виводить на перший план особистість поета, яка стає головною. Об'єктивізм вже втрачає свою першорядність. Також спостерігається різка трансформація форми літературної подорожі. Письменник демонструє нове бачення Італії. Він говорить про неї не як пасивний спостерігач, а як справжній художник і майстер слова. Тому особистість розповідача висувається на перший план, адже докладні описи затуляють своєрідність творчого сприйняття. В «Італійській подорожі» за допомогою зображення предметів і подій читач може отримати також уявлення про індивідуальність автора, його характер, настрій, думки і почуття. [30, с. 526].

Вперше в жанрі шляхового нарису мала місце подібна сміливість матеріалу, яка превалює над точним фіксуванням побаченого. На той час канонічна літературна подорож була документальним описом з традиційною структурою. Й.В.Гете збагатив його філософією, роздумами, які стосувалися мистецтва, виведенням моральної та загальнолюдської проблематики.

В сучасному літературознавстві не має єдиної думки щодо походження подорожі як літературного жанру, а також її ознак. У 60-ті роки в радянському літературознавстві цей вид текстів не визначався як жанр. У «Короткому словнику літературознавчих термінів» М.П. Венгерова і Л.В. Тимофіїва поняття «подорож» трактується як «твір, в якому розповідається про колишнє в дійсності або про вигадану подорож в чужому та малознайомому краї» [7, с. 124]. Дане визначення вказує тільки на предмет зображення, який є характерним саме представленої групи текстів.

Спроби визначити сутність жанру подорожі мають свою цікаву історію. Подібну спробу зробив М.Г. Чернишевський. У своєму визначенні він прийшов до висновку, що подорож, як жанр, може поєднувати у собі елементи

статистики, історії, природознавства, державних наук. Також він був впевнений в тому, що подорож здатна поєднувати в простій формі багатий та цікавий зміст.

Подорож являється частково романом, збірником анекдотів, історією, політикою або природознавством. Кожен читач може знайти все, що тільки забажає [3, с. 152]. З однієї сторони, дане визначення не ставить меж жанру, а, навпаки, дуже розширяє їх, відзначаючи вкрай великий спектр ознак і особливостей текстів жанру подорожі. З іншого боку, М.Г. Чернишевський визначає таку важливу рису жанру подорожі, як здатність узагальнювати різноманітні риси інших жанрів.

Вітчизняні дослідники жанру подорожі (Н. Маслова, С. Михайлов, М. Щадрін, О. Скибіна) як найбільш повне і термінологічно коректне вважають визначення С. Гумінського. Він визначав поняття «подорож» як жанр, в якому містяться відомості, які описує мандрівник, про невідомі або маловідомі країни, землі, народи у вигляді записок, заміток, щоденників, мемуарів тощо [10, с. 31-45].

Серед сучасних визначень жанру подорожей слід визначити те, яке дає у своїй науковій праці «Еволюція жанру подорожі в творах письменників 18-19 ст.» В.О.Михайлов. Він зазначав, що подорож являється жанром художньої літератури, який містить опис уявного або реального переміщення мандрівного героя, який описує невідомі або маловідомі іноземні, вітчизняні реалії та явища» [10, с. 48]. Таким чином, автор приєднується до дослідників, які приєднували жанр подорожі до художньої літератури.

У праці М. Шадріної «Еволюція мови подорожей» немає єдиного визначення цьому жанру. Автор пропонує умовне позначення групи відповідних текстів – «подорожі» і підкреслює, що обране нею поняття визначається досить широко і його межі рухливі. Вона пропонує ряд синонімічних термінів, які зустрічаються в літературознавстві [30, с. 156]. Серед них: записки подорожей, література подорожей, подорожня проза,

нариси по дорозі, подорожні записи та інші. Термін «літературні подорожі» вживається стосовно тих творів подорожній прози, які відображають особливості творчого світосприйняття героя-оповідача і володіють яскравими рисами белетристичного стилю.

М. Шадріна вважає, що характер відбору дорожнього оповідного матеріалу і його стилістичне втілення знаходяться в прямій залежності від соціально-професійного статусу людини [1, с. 42]. Таким чином, в основу визначення жанру подорожі автор ставить фігуру героя (оповідача).

На сьогоднішній день існує ще багато визначень жанру подорожі. Кожний літературознавець трактує це поняття по-своєму, опираючись на певний досвід та знання. Але безперечним залишається те, що «подорож» являється самостійним жанром літератури. Його атрибутивні ознаки виявляються в принципах жанрової свободи, присутності документальних елементів разом з художніми вигадками та особливої ролі образу автора.

1.2. Особливості сентиментального роману-подорожі XVIII століття

Сентименталізм (нім. – *Empfindsamkeit*) – це мистецька течія II половини XVIII століття, яка виникла як реакція подолання раціоналістичної однобічності раннього Просвітництва [10, с. 65].

Культ почуття, заявлений в сентименталізмі, не суперечив ідеології Просвітництва. Явище сентименталізму в руслі Просвітництва говорить про те, що філософський розум і почуття не тільки не протиставляються один одному, але і зображуються у процесі взаємозбагачення: чим більш освічений розум людини, тим більш витончені його почуття і чуйне серце. У сентименталізмі виступає новий герой – споглядальна, чутлива, меланхолійна натура, яка була зображувана в психологічних подробицях внутрішнього життя та гострого реагування на природу і соціум.

«Природна» людина відіграє важливу роль у сентименталізмі.

Письменники-сентименталісти акцентували увагу на тому, що людина, є творінням природи, а значить і має задатки «природної чесноти» і «чутливості». Ступінь чутливості, в свою чергу, визначає значимість людини та її дій та поведінки [51, с. 205]. Досягнення щастя як головної мети людського існування можливе за двох умов: розвиток природних початків людини («виховання почуттів») і перебування в природному середовищі (природі); зливаючись з нею, він знаходить внутрішню гармонію. Цивілізація (місто), навпаки, є ворожим йому середовищем: вона спотворює його єство. Чим більше людина соціальна, тим більше спустошена та самотня. Звідси характерний для сентименталізму культ приватного життя, сільського існування та навіть первісності і дикунства. Сентименталісти не приймали ідею прогресу, яка була фундаментальною для енциклопедистів.

Сентименталістів не цікавило історичне та героїчне минуле: вони надихалися повсякденними враженнями. Герой сентименталістської літератури – звичайна людина. Переважно це виходець з третього стану.

Звернення до внутрішнього світу людини дозволило сентименталістам продемонструвати його невичерпність і суперечливість. Вони відмовились від абсолютизації якоїсь однієї риси характеру та однозначності морального трактування персонажа. Сентименталістський герой може здійснювати як погані, так і добрі вчинки, відчувати як благородні, так і низькі почуття. Часом дії та потяги персонажа не піддаються односкладній оцінці. Оскільки в людині від природи є добрий початок, а зло – це плід цивілізації.

У Німеччині сентименталізм народився як національно-культурна реакція на французький класицизм. В його становленні певну роль відіграла творчість англійських і французьких сентименталістів. Істотна заслуга у формуванні нового погляду на літературу належить Готгольду Ефраїму Лессінгу.

Одним із жанрів сентименталізму є сентиментальний роман-подорож, який зародився у XVIII столітті у Англії. У Німеччині він набув свого розквіту

у 70-ті роки. Головними його представниками стали С. Річардсон, Г. Філдінг та Л. Стерн [51, с. 210].

Саме сентиментальний роман-подорож Л. Стерна «Сентиментальна подорож по Франції та Італії» зробив значний вплив на зародження і розвиток жанру подорожі в літературі Німеччини. На прикладі даної праці Лоренца Стерна можна визначити особливості сентиментального роману-подорожі XVIII століття [14, с. 160].

Зовні «Сентиментальна подорож» Лоренца Стерна є свого роду заміткою допитливого мандрівника. Більшість глав відповідає містам, в яких він втиг побувати. Але уявна достовірність опису потрібна Стерну тільки для того, щоб читач поринув у звичний для нього, на перший погляд, світ. Далі його чекають багато несподіванок.

У книзі ми не побачимо опису місць, точний виклад фактів, оцінку того, що побачив автор. В ній порушена хронологія подій, немає чіткої композиції. Опис епізодів, які не відіграють великої ролі, розгортається до величезних розмірів і обростає нікому не потрібними деталями. А значні явища, навпаки, залишаються осторонь [29, с. 49].

Початком книги слугує діалог між Йориком та невідомою особою. Після чого головний герой приймає рішення вирушити у подорож по Франції. Він хотів особисто все побачити. Книга обривається також на напівфразі. Вставні епізоди та запозичення з інших творів порушують послідовність викладу. Сцени з'єднані таким чином, що добрі вчинки пояснюються непорядними причинами.

Автора не цікавить побачене мандрівником. Йому важливе те, як він сприйняв це побачене. Цим Стерн ставить своєрідний психологічний досвід. Його герой вирвали зі звичного життя. Він повинен бути холоднокривним спостерігачем всього, що йому зустрічається йому в житті. Емоції, примхи та важкий характер не дозволяють Йорику бути звичайним спостерігачем. Через них він стає учасником подій, які накладають великий відбиток на його душу.

«Сентиментальна подорож» стає своєрідною подорожжю у внутрішній світ героя. Це необхідно для того, щоб можливо було віднайти його духовні якості, продемонструвати слабкості та суперечливість характеру, а також важливість миттєвих вражень для його формувань.

Головною особливістю «Сентиментальної подорожі» Лоренца Стерна є поєднання чутливості з легким гумором і любов'ю до природи. Стерн говорив, що його твір являється своєрідною мандрівкою серця у пошуках природи та душевних потягів, які здатні вселити в нас любов до близьких і до всього світу.

«Шляхові картини» Генріха Гейне прийнято вважати пізнім відлунням «Сентиментальної подорожі» Лоренца Стерна. Дійсно, данні книги багато чим схожі. Це і загальний характер, манера розповіді, поєднання смутку і радості.

«Шляхові картини» з'явилися в травні 1826 року. Із самого початку вони мали величезний успіх. На відміну від своєї попередників, що зверталися до жанру шляхового нарису, Гейне мало уваги приділяє місцевому колориту та історичним пам'яткам. Дорожні враження дають йому своєрідний поштовх для роздумів на історичні та літературні теми.

1.3. Мотив шляху як структурний стрижень оповідної структури

Мотив – це стійкий смисловий елемент літературного тексту, що повторюється в межах ряду фольклорних та літературно-художніх творів [7, с. 105].

Вперше мотив як літературознавче поняття був описан А.Н. Веселовським в «Поетиці сюжетів». Його висновки стали основою для формування мотиву в літературознавстві і фольклористиці. Вчений писав, що під мотивом він розумів формулу, яка відповідає на перших порах громадськості на питання, які природа всюди ставила людини, або формулу, яка закріплює за собою яскраві, важливі і повторювані враження дійсності.

Мотив подорожі – це один із найпоширеніших і древніх мотивів у світовій літературі. У давнину не було сучасних засобів комунікації і зв'язку, тому подорож була одним із небагатьох способів розширити свій кругозір. У той же час військові походи і торгові каравани також мали на увазі подорож по суші або по морю. Але існує ще один символічний та філософський вимір подорожі – це людське життя. Воно теж свого роду подорож. Увага авторів завжди була спрямована на людську долю, на розвиток особистості і подій, що впливають на неї [50, с. 85].

В більшості випадків подорож героя являє собою не безглузде блукання, а цілеспрямований рух. Але причина та мета подорожі можуть бути різними та не поєднаними. Наприклад, головний герой «Одіссеї» Гомера подорожує довгі роки не по своїй волі, а через гнів Посейдона. Головна мета Одіссея – це повернення додому, тому сама подорож виступає в якості випробування героя. Розповідаючи про мандри Одіссея, Гомер проводив ідею про вибір та вірність. На протязі свого життя людина піддається різним спокусам, але мета, якщо вона була обрано вірно, залишається незмінною.

У літературі є ще один різновид мотиву подорожі – це пошук. Наприклад, подорож Одіссея – це свого роду пошук. Він шукає шляхи повернення додому. Але це пошук того, що сам герой вже добре знає. Дуже часто героям доводиться шукати те, про що вони знають лише з чуток або зовсім не знають. Гіперболізованим виразом подібної ситуації є казкова формула – «підти туди, не знаю куди». Але, якщо напрямок пошуку і його мета більш-менш визначені, то героям все одно належить пройти через низку випробувань. Перед героєм найчастіше стоять два варіанти результату його пошуку: зростання (духовне чи кар'єрне) або загибель.

В мотиві подорожі-служінні виявляються подібні тенденції. Наприклад, проповідь Христа. Він та його учні ходили із міста в місто та сповіщали народну істину. Але мета Христа – не особисті наміри. Бог і так понад усе.

Його головною метою було духовне зростання людей та повернення їх до нього.

Також можна навести інший приклад мотиву подорожі-служіння. Це легенди про пошуки Святого Грааля. На цьому прикладі можна побачити явну відмінність між звичайним пошуком будь-якого значущого об'єкта з метою заволодіння ним і пошуками Святого Грааля. Метою подорожі-пошуку є видовище чудес Грааля, якого удостоюється не просто той, хто відважний і добре володіє зброєю, але і той, хто добродісний. Таким чином, пошук Святого Грааля зближується з мотивом паломництва-подорожі задля духовного очищення і спокути гріхів. Але ставити знак рівності між цими двома різновидами подорожей все таки неправомірно.

Мотив випробування, який присутній в будь-якій подорожі, дуже добре відображений у драмі Й.В. Гете «Фауст». Мефістофель з метою випробувань показує Фаусту світ, щоб його душа піддалася земним спокусам і стала легкою здобиччю диявола. Сам герой мріє побувати в різних країнах. Саме це являється прагненням до пошуку і служінню. Головний герой драми Гете жадає знань та їх застосування на благо людям. Це і стає його порятунком: безкорисливе служіння іншим уподібнює людину Богу, а служіння лише самому собі – бунтівному духу Люцифера.

Також у подорожі Фауста присутній і мотив розваги. Мефістофель намагався показати своєму підопічному те, що, на думку диявола, могло розважити Фауста.

Тему подорожі-розваги розвинув Д. Байрон у своїй поемі «Паломництво Чайльд-Гарольда». Цієї теми також торкався А.С. Пушкін в романі у віршах «Євгеній Онєгін». Герой вже перенасичений всіма насолодами і не шукає чогось значущого. Він біжить від нудьги, від самого себе, сподівається знайти хвилину розваги у шляхових враженнях, які змінюють один одного. Однак, це теж свого роду пошук, хоча позбавлений самої мети та суті.

Всі різновиди подорожі досить умовні, тому що у них дуже багато загального [24, с. 54]. Д. Толкін у своїй епопеї «Володар Кілець» створив зразок мандри, в якій різко проступають характерні риси всіх різновидів подорожі. Подорож дев'ятох Хранителів кільця — це звичайно подорож-служіння. Важливе значення має той факт, що лише частина шляху Хранителі долають разом. Кожному випадають свої випробування та свої спокуси. Безсумнівно також, що ця подорож-пошук: героям потрібно знайти дорогу до фатальної гори, де можливо знищити Кільце Всеваддя.

Також у «Володарі Кілець» звучить тема незакінченої подорожі. Не менш яскраво, ніж інші іпостасі подорожі, представлена тема повернення додому.

Дорога — це образ, який використовується багатьма поколіннями письменників. Зароджувався мотив ще в російському фольклорі. Продовжив свій розвиток в творах літератури XVIII століття і був підхоплений поетами і письменниками XIX століття. В сучасному літературознавстві мотив шляху також знаходить своє відображення.

Мотив шляху може виконувати не тільки композиційну функцію, але і символічну. Дуже часто образ дороги асоціюється з життєвим шляхом героя, народу або цілої держави. До використання цієї просторово-часової метафори вдавалися багато поетів і письменників: А.С. Пушкін у віршах «Товаришам» і «19 жовтня», Н.В. Гоголь у безсмертній поемі «Мертві душі» та багато інших.

Філософське звучання мотиву дороги сприяє розкриттю ідейного змісту творів. Немислима дорога без мандрівників, для яких вона стає сенсом життя, стимулом до розвитку особистості. Дорога — це здатність до творчості, здатність до пізнання істинного шляху людини і всього людства і надія на те, що такий шлях вдасться знайти сучасникам.

1.4. Історико-культурний запит епохи Гейне в контексті публіцистичної основи жанру

У багатому та яскравому етапі розвитку німецької літератури і естетичної думки, який пов'язаний переважно з романтизмом, Генріху Гейне належить одне з найвизначніших місць [53, с. 125].

Німецький поет Генріх Гейне зміг висловити головні тенденції та ключові протиріччя своєї епохи. Революційна Франція та реставраційна Німеччина – найболючіше, проте найпродуктивніше в художньому відношенні протиріччя життя і творчості Гейне, німецького поета, який половину свого свідомого життя провів у Парижі.

Головний компонент естетики та світогляду Генріха Гейне - це прагнення до соціального та культурного оновлення. Всі відомі явища французької історії: особистість Наполеона, Липневу революцію, правління Луї-Філіпі, течію сен-сімонізму, революцію 1848 року Гейне сприймає як продовження Французької буржуазної революції 1789 року. Він ідентифікує їх з ідеалами «свободи, рівності і братства».

Великий поет Генріх Гейне пройшов важкий творчий шлях. У ранніх його творах знайшли вираз ідеї революційного романтизму. Вже у зрілі роки, коли у своїй творчості він відображав соціально-політичний розвиток сучасного європейського суспільства та боровся з епігонами романтизму, він став представником критичного реалізму та близько підійшов до розуміння ролі пролетаріату.

Карл Маркс дуже позитивно впливав на Гейне, а Фрідріх Енгельс назвав його «найбільш видатним серед усіх сучасних німецьких поетів».

Генріх Гейне народився в Дюссельдорфі (Німеччина). Все його дитинство пройшло в часи окупації міста військами Наполеона.

У листопаді 1813 року французькі війська пішли з Дюссельдорфа, а в 1814 році Наполеон був позбавлений влади.

У 1819 році Генріх Гейне вступив на юридичний факультет Боннського університету. Він слухав лекції від відомого романтика Августа-Вільгельма Шлегеля.

З Боннського університету Гейне перейшов до Геттінгенського, потім в Берлінський, а потім знову до Геттінгенського, який закінчив у 1825 році та отримав ступінь доктора права.

У роки занять в університеті Гейне пише свою першу трагедію «Альмансор». Згодом народжуються ще одна - «Вільям Раткліф». Ці дві ранні п'єси були гнівним протестом проти реакції, яка панувала в той час у Німеччині.

Гейне пробував себе у трьох родах художньої словесності, а також в естетичній і публіцистичній прозі. Трьома «стовпами» своєї літературної слави сам поет вважав збірник ранньої лірики «Книга пісень», «Шляхові картини», які були написані у жанрі дорожніх нотаток, і пізню книгу віршів «Романцero».

У 1827 році Генріх Гейне видав «Книгу пісень». Цей твір був новим етапом у розвитку німецької поезії. Вона складається із циклів: «Страждання юності», «Ліричне інтермецо», «Знову на Батьківщині» та «Північне море».

У «Книзі пісень» присутня тема нерозділеного кохання. Вона була «приречена на успіх» в епоху Реставрації, коли, в силу політичного «штилю», саме приватна сфера стає предметом активного громадського інтересу. Вже за життя автора «Книга пісень» стала одним із найпопулярніших поетичних збірок не тільки у Німеччині, а і у всій Європі. Вона сприяє широкому потоку наслідувальної літератури.

У ліриці раннього Гейне через призму душевних страждань, які пов'язані з неможливістю особистого щастя, сприймаються суспільні умови і природа. Дуже частини картини щастя ірреальні, вони малюються як безповоротне минуле, нездійснена мрія або прекрасний сон. Ліричний герой відчуває себе відчуженим, але в той же час він і насолоджується такою відокремленістю:

Надев сюртучки побогаче,

Мещане гуляют в лесу.

Резвятся в восторге телячьем И славят природы красу...

А я свои окна закрою От света черным сукном.

Мои привиденья порою Меня посещают и днем.

(Переклад В. Левіка) [47, с. 38]

20-ті роки були для Гейне досить знаменними. Якщо його «Книга пісень» проклала нову дорогу до розвитку поезії, то «Шляхові картини» стали новаторським прозовим твором. Перший том «Шляхових картин» він випустив у 1824 році, а четвертий – у 1830.

Прозовий збірник «Шляхові картини» орієнтований на жанр «подорожнього щоденника», «подорожніх нотаток», «записок мандрівника»), який переживає в епоху Реставрації своє друге народження. Біографічною підставою для написання збірки став ряд поїздок, зроблених автором у студентські роки та в перший час після закінчення навчання

Зв'язок з романтичною епохою найбільш очевидний в першій частині подорожніх картин – «Подорож по Гарцу». Мотив пішого пересування молодого героя по мальовничим природним ландшафтам, ситуація сходження на гірську вершину для панорамного огляду місцевості видає традицію романтичної лірики та прози.

Одним із лейтмотивів «Шляхових картин» стає міркування про особу і долю Наполеона. Ця тема вводиться в книзі «Північне море» і розвивається в книзі «Ле Гран» [43, с. 13].

Домінуюча тема трьох «італійських» книг «Шляхових картин» являє собою критику християнської релігії і церкви, зокрема католицизму. Вже на початку італійської подорожі виникає даний мотив. Письменник сприймає сучасність як епоху утвердження нової релігії, сенсуалізму, на противагу застарілому спіритуалізму, що обмежував свободу людської особистості.

Висновок до Розділу I

У своєму розвитку жанр подорожі пройшов 6 етапів: епоху античності; епоху Середньовіччя; епоху Відродження; епоху Просвітництва; ХІХ століття; ХХ століття.

У Німеччині жанр подорожі розвивався під впливом сентименталізму Л. Стерна і новаторським баченням Й.В. Гете. На «Шляхові картини» вплинули обидві ці традиції, але, незважаючи на фрагментарність і оповідне багатоголосся, книга має внутрішню єдність. Вважаючи Гете еталоном, Гейне не повторює його шляху, знаходячи нові можливості «гри» з композицією, суб'єктами розповіді і динамікою тексту.

РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ОЧИМА Х.І.Г. Гейне

2.1. Естетично-філософські та політичні погляди Генріха Гейне

У своїй філософії Генріх Гейне розрізняв два основних напрямки:

- ідеалізм;
- матеріалізм.

Іноді ці два напрями письменник змішував з сенсуалізмом.

Перед тим, як розглянути ці напрями в творчості Гейне, слід дати їх визначення.

Ідеалізм – це філософський напрям, який визнає первинність духу, свідомості і розглядає матерію та природу як дещо вторинне, похідне. Це неправильне уявлення про світ має свої гносеологічні та класові коріння. Гносеологічні коріння полягають в абсолютизації, перебільшенні окремих моментів пізнання. Таке перебільшення обумовлене складністю та суперечливістю пізнавального процесу. Щоб проникнути до глибини речей, людина створює поняття та абстракції, за допомогою яких властивості предметів починають по іншому мислитися в загальному вигляді. Тому неважко перетворити ці загальні поняття в щось абсолютно самостійне, зробити їх основою природних явищ [58, с. 253].

Іншим гносеологічним коренем ідеалізму є помилкове тлумачення того факту, що предмети та явища об'єктивного світу відображаються у свідомості суб'єктивної та ідеальної форми. Коли вони відбиваються в голові людини, вони стають частиною її внутрішнього світу.

Соціальним корінням ідеалізму є відділення духовної праці від матеріальної. Тобто відбувається класове розшарування суспільства. Розумова праця перетворилася на привілеї панівних класів, у зв'язку з чим виникло уявлення про його визначну роль в суспільстві.

Класові основи ідеалізму зазнали змін в ході історії. Він був опорою самих різних політичних програм, але ідеалізм, як правило, виступає світоглядом консервативних класів. В ідеалізмі духовна першооснова трактується по різному. В першу чергу, це може бути безособовий дух (Гегель), «світова воля» (Шопенгауер), особистісна свідомість (персоналізм) та суб'єктивний досвід (емпіріокритицизм).

В залежності від того, як розуміє ідеалізм духовна першооснова, він ділиться на дві форми:

- об'єктивний;
- суб'єктивний [40, с. 452].

Що стосується матеріалізму, то це навпаки – протилежний ідеалізму напрям, який визнає первинність матерії, природи, об'єктивної реальності. Він розглядає свідомість як властивість матерії. Матеріалізм був світоглядом передових та революційних класів, які були зацікавлені у суспільному та науковому прогресі. Для матеріалізму характерні орієнтація на методи науки, віра у прогрес пізнання, розуміння природи і суспільства так, як вони існують самі по собі.

В історії матеріалізму можна виділити два етапи:

- домарксистський матеріалізм;
- марксистський матеріалізм.

Сенсуалізм представляє собою направлення в теорії пізнання, згідно с яким чуттєвість – це основа і головна форма достовірного пізнання.

Існує дві теорії сенсуалізму:

- ідеалістична;
- матеріалістична.

Джерелом знання в філософії сенсуалізму є різні поняття. Для матеріалістів – це, в першу чергу, досвід, сприйняття світу, його відчуття на фізичному рівні. Для ідеалістів – міркування, утвердження, ідеї, які часто не мають ніякого відношення до реального світу – людина просто так вважає і

впевнена в цьому. Ідеалістичний підхід не має чіткої відповіді, чому одні люди отримали такий досвід, а інші – зовсім інший. Твердження, які засновані на досвіді, не можуть бути основою правильного мислення.

Тож, повертаючись до естетично-філософських поглядів Генріха Гейне, ще раз зауважуємо, що він розрізняє ідеалізм, матеріалізм та сенсуалізм.

Генріх Гейне визнавав заслуги французького матеріалізму, в якому бачив ідейну підготовку «політичної революції кінця 18 ст.». При цьому він розумів обмеженість матеріалізму 18 ст., коли людину розглядали як «англійську машину» та бачив, що метафізичний метод не може пояснити руху без допомоги зовнішнього поштовху і в кінцевому рахунку – Бога.

При оцінюванні діячів німецької філософії Генріх Гейне ставив Гегеля вище Канта та Шеллінга [66, с. 86].

Німецький філософ Фрідріх Енгельс говорив про Гейне так: «Гейне був єдиною людиною, хто в той час усвідомлював, що філософська революція в Німеччині «служила введенням до політичного перевороту» [68, с. 56]. При цьому Гейне бачив і порок системи Гегеля - її «метафізичну абстрактність». У діалектичних шуканнях німецької філософії він знаходив відображення пантеїзму, який стихійно виявляється в народному мисленні. Вважаючи, що в пантеїзмі укладена розгадка всякої раціональної філософії, Гейне захоплювався «величавістю думок» Спінози, незважаючи на їх «задубілу, старокартезіанську та математичну форму».

Гейне ще не цілком був вільний від омани, ніби матеріалісти ставляться зі зневагою до духу. В кінці 1846 Гейне зблизився з Марксом, який вплинув на формування його симпатій до комунізму.

Гейне заперечував спіритуалістичне вчення християнської церкви як з філософської, так і з етичної точок зору. Він реабілітував матеріальний початок та земні потреби людини. Революційний демократ прагнув до того, щоб німецька революція була не тільки «політичної емансипацією», але і «емансипацією плоті». Для нього це означало дію, яка спрямована на

задоволення матеріальних інтересів народу. Свою віру в соціальне визволення мас і майбутнє людства Гейне пов'язував з комунізмом, але внаслідок ідейної кризи, яку пережив після поразки революції 1848 року, він побоювався, чи не виявиться пролетаріат противником мистецтва та поезії.

Естетичні погляди Генріха Гейне були пронизані прагненням наповнити поезію громадянсько-політичним змістом, ідеями, що хвилюють демократичні класи суспільства. Гейне, успадкувавши від класичної німецької літератури її гуманізм, різко відділяв художні завдання свого часу від естетизму Гете «художнього періоду» з її відчуженістю від політичної боротьби. Однак, німецький письменник Генріх Гейне виступав на захист Гете проти вульгарно-радикальних критиків, які принижували естетичні функції мистецтва заради абстрактно-зрозумілої громадянськості. Гейне, виступаючи проти абстрактно-риторично-політичної поезії, висував на противагу їй поезію, яка була насичена соціальною думкою.

У своїй роботі «Романтична школа» («Die romantische Schule») Гейне показав, що романтична естетика, яка ідеалізувала феодально-лицарське минуле Німеччини, служила і служить опорою феодалізму та церкви.

Для естетики Гейне була характерна відмова від абсолютних норм краси, демократизм, вимога, щоб мистецтво було. Ці погляди Гейне, втілені в його поетичній творчості, зіграли велику роль в розвитку демократичної естетики в період підготовки революції 1848 року у Німеччині.

Що стосується політичних поглядів Генріха Гейне, то його життя було наповнене патріотичним почуттям любові до своєї Батьківщини. Він бажав прогресивних змін у свідомості своїх співвітчизників. Поетичні твори письменника були наповнені даними ідеями. Вони виступили найкращою частиною його публіцистики. Особливо це можна прослідкувати у той період життя, коли він проживав у Франції.

У перші десять років проживання Гейне у Франції відбувається свого роду становлення Гейне-публіциста. Саме тоді він самовіддано трудився заради

однієї постановленої мети – він сприяв зближенню німців та французів. Гейне допоміг народу Франції багато побачити по новому у культурі, німецькій філософії, літературі, але і духовно виріс у Парижі. У суспільному знанні від захоплення ідеями сенсіонізму Гейне дійшов до революції демократії, а у художній практиці та естетиці – до критичного реалізму.

Ніколи Генріх Гейне не був байдужим до прийдешнього людства, але це питання набуло для нього особливої гостроти після знайомства з працями соціаліста Сен-Симона. Він був старшим сучасником Гейне.

Вчення сенсімоністів істотно відбилося на соціально-політичних поглядах Гейне. Багато чого в їх програмі щиро приваблювало поета і зберігало для нього цінність протягом довгого часу. Сенсімоністи не відносили «золотий вік людства» до минулого. Вони намагалися будували своє вчення на ідеї прогресу, тобто вели боролися за найкраще майбутнє. Нове суспільство сприймалося ними як співдружність щасливих людей, які можуть всебічно задовольнити всі свої матеріальні та духовні потреби. Всі ці ідеї були дуже привабливі та хотілось бажати їх якнайшвидшого здійснення.

Гейне не був згоден з історичним ідеалізмом сенсімоністів, з їх негативним ставленням до революції, а також спробою зробити свої вчення новим типом релігії.

Визначаючи ідею революційного насильства історично необхідною, Гейне вважав, що революція може виникнути лише за умови об'єктивно-сформованих обставин. Він, розмірковуючи над підсумками Липневої революції писав: «Коли духовний розвиток народу та обумовлені ним звичаї і потреби перестають бути співзвучними старим державним встановленням, тоді народ вступає в неминучу боротьбу з цими установами, що призводить до їх перетворення і називається революцією».

Генріх Гейне виступав проти різних ультрареволюційних дій, які засновані тільки на суб'єктивізмі.

Культурне та суспільне життя столиці Франції захоплювало німецького поета. Письменника відвідував урочисті зали Лувру та бульвари в паризьких кафе, театральні прем'єри, політичні збори та редакції газет.

Поет говорив, що він захлинається у вирі подій, в заворушеннях сучасності та революції. Тому він прийняв пропозицію написати ряд статей про сучасну Францію.

У січні 1832 року починають публікуватися кореспонденції Гейне, які складають його нову книгу «Французькі справи». Вона присвячена політиці та суспільному життю. Генріх Гейне, виступаючи літописцем післяреволюційної Франції, виділяє парадоксальний закон сучасності: «Кожен день робляться явні кроки назад». Народ, який глибоко незадоволений, та обурення, яке поки що стримуване, загрожує обернутися революційним вибухом [52, с. 16].

Письменник розумів, що Липнева революція змогла вирішити основні проблеми. Він говорив: «Ці питання стосуються не форми правління, не осіб, не установлень або огорожі монархії – вони стосуються матеріального добробуту народу».

В своїх твердженнях Гейне був прав, адже в липні 1832 року в Парижі відбулося республіканське повстання, яке було спрямоване проти режиму Липневої революції. В своїй дев'ятій статі Гейне з запалом писав республіканців, які не мало навіть ім'я. Вони відважно билися на барикадах вулиці Сен-Мартен.

Великий резонанс кореспонденції Генріха Гейне отримали у Франції на Німеччині. Глава Священного союзу австрійський канцлер Меттерніх зацікавився статтями Гейне. За допомогою своїх посередників він недвозначно рекомендував видавцеві «Загальної газети» припинити публікацію «ганебних статей, підкинутих Гейне під назвою «Французькі справи». Результатом рішучих заходів стало припинення публікацій німецького поета у вересні 1832 року.

Дана книга збільшила ряди супротивників Гейне. У «Французьких справах» мова йшла не тільки про Францію, а і, як завжди, про Німеччину. У «Передмові» звучала щира та глибока причетність до справ Батьківщини [53, с. 96].

У «Передмові» автор говорив правду про стовпи європейської реакції, а також про справу, якій віддав все своє життя. Це була справа «великого єднання народів».

Інтернаціоналізм – провідна риса зрілої творчості Гейне – виявив себе з особливою повнотою в роки еміграції. Поетом керувала одна ідея – ідея зближення народів. Вона простежувалася у всіх його літературних та видавничих починаннях. Спочатку Гейне з ентузіазмом підтримував видання нового журналу «Літературна Європа». Він мріяв залучити до участі в ньому «провідних письменників Європи». З часом письменник задумував випуск німецької газети з редакційним центром у Парижі та розробляв проект бібліотеки світової класики.

Свої книги про Францію Гейне адресував німцям, а про Німеччину – французам. У 1883 році Гейне повідомляє в листі на Батьківщину, що він доклав всіх зусиль, щоб познайомити французів з духовним життям Німеччини. Він вважав мирну місію зближення народів – завданням всього його життя.

Такою ідеєю керувався Гейне, коли взявся за створення книги, яка була присвячена новітній художній літературі Німеччини.. У 1833 році окремі її розділи публікувалися на сторінках «Літературної Європи». В цьому ж році вона вийшла окремим виданням в Парижі. Але, незважаючи на це, Гейне продовжував працювати над книгою. Остаточний варіант називався «Романтична школа». Він був опублікований на французькій мові, а на початку 1836 року – на німецькій. Свою книгу Гейне вважав «літературним звітом», який «після смерті Гете необхідно було представити німецькому товариству», і «програмою нової літератури».

Нову епоху відкрив Лессінг. Він позбавив німецьку літературу від класицистичних догм, повернув її до основ національної культури. Просвітницька справа Лессінга служила «соціальним ідеям», «прогресу гуманності», сприяючи «політичному та духовному розкріпаченню німців» Справу Лессінга продовжив Гете, портрет якого відіграє велику роль в першій частині книги.

Коли Гейне працював над «Романтичною школою», він виявився свідком та учасником гучних дискусій, пов'язаних з оцінкою особистості та творчості Гете. Гуманістичний та бунтарський пафос мистецтва Гете був спрямований саме проти того феодального убогства, до якого він був причетний особисто як політик та адміністративний діяч. До даної подвійності Гете його сучасники далеко не завжди підходили діалектично. Тому у спорах найчастіше стикалися односторонні думки пристрасних, захоплених шанувальників Гете і настільки ж безкомпромісно налаштованих його розвінчувачів.

Генріх Гейне спробував вирішити це питання. Він беззастережно прийняв Гете-письменника, показавши його величезний вплив на сучасний літературний процес.

Але, високо цінуючи Гете-письменника, Гейне дуже критично підходив до його громадської позиції. Він не міг пробачити «королю поетів» його холодної врівноваженості та політичного нейтралітету. Гейне вважав, що Гете був недостатньо цивільно активний, а його зайнята позиція не відповідала завданням соціального та політичного перетворення Німеччини.

Гейне одним із перших спробував переосмислити протиріччя між Гете-художником та Гете-людиною. Гете був зображений велетнем у світі мистецтва та карликом на терені веймарських державних справ [31, с. 6].

У роботі, яка була присвячена романтичній літературі Німеччини, Гете займав не випадково таке важливе місце. Гейне розглядав Гете не тільки як попередника і сучасника романтиків, але і як їх вчителя. Саме ж народження романтичної літератури Гейне пояснював рядом причин. Історичною основою

романтизму він вважав жалюгідне політичне і соціальне становище Німеччини, відсутність реальних шляхів і практичних форм боротьби, що змушувало німців шукати ілюзорний вихід у сфері суто духовної. В естетичному плані, романтизм, з його підвищеною символікою образів, був реакцією на пластику класичного мистецтва.

Гейне представив німецьку романтичну літературу в галереї ємних, гостро-характерних портретів. Він розповів про Фрідріха Шлегеля і Людвіга Тіка, Клеменс Brentano і Людвіга Уланда. Але одним з центральних був портрет поета і прозаїка Новаліса. Цей найбільший з ранніх романтиків, який прожив неповних тридцять років, залишивши порівняно невелику літературну спадщину. Головні творіння Новаліса – це незакінчений роман «Генріх фон Офтердінген» та збірка віршів «Гімни до ночі», в якому він піднесено оспівав свою юну наречену Софію Кюн, яка померла в п'ятнадцятирічному віці. Новаліс свідомо не брав сучасну німецьку дійсність і, відрікаючись від неї, пішов у світ філософських утопій. Обожаючи природу, він мріяв про чуттєве проникнення, про її таємниці та про повне злиття з нею. Це був вихід до поетичних, одухотворених любов'ю та красою, вищих ідеальних форм життя. Гейне писав, що Новалісу бачилися всюди лише чудеса, і чарівні чудеса; він підслуховував голоси рослин, йому розкривалася таємниця кожної юної троянди. Він, зрештою, ототожнював себе з усією природою, і, коли прийшла осінь і опали листя, він помер.

У «Романтичній школі» творчий шлях Новаліса-романтика був уособлений у долі ідеальної дівчини – мадмуазелі Софії. Всепоглинаюча спрямованість до світу духу, холодна байдужість і хворобливе відсторонення від земного призводить Софію до смерті. Сумна і швидкоплинна історія «блідої дівчини з серйозними блакитними очима» не тільки образна характеристика мистецтва Новаліса, але і поетична метафора шляхів і доль німецького романтизму. Це, нарешті, барвиста ілюстрація тези Гейне про те, що «поет буває сильний і могутній лише до тих пір, поки не покидає ґрунту дійсності».

Загальний зміст цих літературних портретів глибоко багатозначний: тілесне здоров'я Гете і його довге життя – це символ твердої життєвої основи та невмирущої сили його мистецтва; гарячковий рум'янець Новаліса, хвороба і згасання – це образна характеристика його творчості і стислості періоду, пов'язаного з ідеями і художнім досвідом ранніх романтиків.

Слід зазначити, що Генріх Гейне писав не саме про історію романтичної школи, а надавав їй оцінку, звертаючись до фактів сьогодення. Гейне піддавав різкій критиці консервативні сторони романтичної школи. Серед них була ідеалізація Середньовіччя, містика, релігія та філософський ідеалізм. Цим він зміг розкрити велику цінність художньої спадщини романтиків. Гейне визначив її значення у світі сучасної культури.

Коли був закінчений перший варіант «Романтичної школи», Гейне приступає до іншої праці - «До історії релігії і філософії в Німеччині». Ця книга була дуже пов'язана з «Романтичною школою» і служила своєрідним вступом до світової літератури.

Але так зване «введення» мало і абсолютно самостійне значення – в ньому трактувалися вузлові моменти історії, релігії та філософії в Німеччині. На перший погляд, Гейне брав на себе скромну роль популяризатора, який бажає лише в ясній і доступній формі розповісти про сенс філософських систем, неясно та туманно викладених їх творцями.

Однак, Гейне-«популяризатор» зумів по-новому прочитати та представити абстрактні побудови німецьких філософів-ідеалістів кінця XVIII - початку XIX століття. Гейне виявився одним з перших в Європі мислителів, хто з ідеалістичних побудов німецьких філософів витягнув практичні висновки. Німецька філософія, яка досягла свої вершин в діалектиці Гегеля, стала революцією в області духу. Її то і розглядав Гейне як прелюдію до неминучої політичної та соціальної революції в Німеччині.

Фрідріх Енгельс відзначив дану роботу Гейне та писав: «Подібно до того, як у Франції в XVIII столітті, у Німеччині в XIX столітті філософська

революція передувала політичному перевороту... Однак те, чого не помічали ні уряд, ні ліберали, бачив вже в 1833 р., принаймні, одна людина; його звали, правда, Генріх Гейне».

Першу частину своєї роботи Гейне присвятив протестантству – цій своєрідній релігійній революції у Німеччині. У Середньовіччі християнство мало значний вплив на культуру та суспільне життя. Всіма доступними засобами церква прагнула насаджувати аскетизм, виховувала презирство до земних благ. Але, незважаючи на жорстокий диктат церкви, людей не вдалося відвернути від земної краси і життєвих радощів.

Німецький народ жадав духовного розкріпачення. Тому, не випадково, що такий великий резонанс та широку підтримку отримала діяльність реформаторів та їх голови – Мартіна Лютера. Протестанти не біли противниками релігії. Вони були віддані не менш вірно, ніж католики. Об'єктом критики була церква, вплив якої їм вдалося значно обмежити.

Реформаторська діяльність, що стала сенсом життя Мартіна Лютера, мала велике значення для різних сфер німецького життя. Бажаючи зробити Біблію доступною для кожного німця, Мартін Лютер перевів її з латині на німецьку, заклавши базу для формування єдиної літературної мови Німеччини. Крім цього, в умовах політичної роздробленої країни єдина літературна мова виявилася чи не головним засобом об'єднання німців. Гейне, зосередивши всю свою увагу на діяльності Лютера, не зміг представити в історичній повноті реформаційний рух Німеччини. Невиправдано забутим виявився інший великий реформатор, ідеолог селянсько-плебейського крила німецького товариства Томас Мюнцер, який мріяв про затвердження «земного раю».

Не розповів у своїй книзі Гейне і про селянську війну 1524-1525 років, яка була тісно пов'язана з Реформацією. Другу і третю книгу своєї праці Гейне присвятив «філософській революції» в Німеччині. Ця революція, що досягла найвищого розвитку в кінці XVIII – початку XIX століття, була підготовлена загальним розвитком філософських знань в Європі.

Серед відомих мислителів, які сприяли розкріпаченню людського розуму від догматів схоластики та християнської містики, Гейне називає француза Рейс Декарта та голландця Бенедикта Спінозу. Перший з них рішуче відмежував філософію від релігії, поставивши вище всього людський розум, ототожнивши думку з самою ідеєю життя. Пантеїст Спіноза відкинув уявлення про Бога як конкретну особу. Ототожнивши ідею Бога з природою, Спіноза реабілітував все земне божественним оголосив матерію і дух, підніс життя у всій її повноті.

Повернувшись до історії громадської думки Німеччини, на другому місці після Лютера Гейне поставив великого просвітителя Лессінга. Якщо Лютер відстояв право кожного особисто знайомитися з Біблією, підірвавши владу церковного слова над умами віруючих, то Лессінг здійснив іншу велику задачу – він сприяв «звільненню» від «служінню слову та букви». Його діяльність була присвячена пробудженню німецької нації, порушенню «благодатного руху в умах».

Біля витоків філософської революції в Німеччині Гейне поставив Канта. Особливий сенс Гейне надав наступній аналогії: «Головна праця Канта «Критика чистого розуму» була визнана не відразу, а лише через кілька років після виходу в світ – у 1789 році. Так зійшлися в часі дві великі революції – політична у Франції та філософська у Німеччині. Дану паралель Гейне послідовно розвивав у своїй книзі.

Таким чином Гейне показав, що філософська думка все більше тіснила релігійні уявлення, як падав разом з цим авторитет церкви, цієї головної опори феодальних режимів німецьких князівств. Філософія розкріпачувала людський розум, розвивала вільнодумство, а значить і готувала ґрунт для нових політичних та соціальних битв.

Вірно висвітливши історію релігії та філософії у Німеччині, Гейне в трактуванні окремих питань не завжди був досить послідовний, а деяким найважливішим проблемам не приділив потрібної уваги.

Крім цього, Гейне твердо залишався на матеріалістичних позиціях. Часом він схилився до поетизації пантеїзму, а то й невинувато переоцінював роль ідей як рушійної сили історії.

2.2. «Подорож від Мюнхена до Генуї»

Важливим моментом у розвитку творчого таланту Генріха Гейне безумовно є його праця «Шляхові картини». Написання даного твору припадає на 1824 — 1830 роки. У «Шляхових картинах» автор піднімає питання соціальних та політичних проблем [2, с. 16].

«Шляхові картини» з'явилися у 1826 року. Спочатку Генріх Гейне планував об'єднання трьох робіт під однією назвою «Книга мандрів». Але з деяким часом письменник обрав назву «Шляхові картини».

«Шляхові картини» складаються з трьох частин: «Подорож по Гарцу», «Північне море» та «Подорож від Мюнхена до Генуї». Всі частини «Шляхових картин» різняться між собою за низкою певних ознак. Це:

- композиція;
- манера оповіді;
- співвідношення лірико-романтичного та публіцистично-сатаричного початку.

У «Шляхових картинах» Генріх Гейне мало уваги приділяє місцевому колориту та історичним пам'яткам. Він має багато роздумів на історичні та літературні теми, поштовхом для яких слугують його враження від подорожі.

Написання даної праці просувалося доволі швидко. Генріх Гейне впевненими мазками накидав картини своєї подорожі по Італії. Образи старих міст виникали на паперах в історичних пам'ятниках і в подіях пережитого. Це був свого роду подорожній щоденник поета, серце якого здатне було відгукуватися на всі події минулого і сучасності.

У нашій кваліфікаційній роботі ми розглянемо третю частину «Шляхових картин», а саме - «Подорож від Мюнхена до Генуї».

Третя частина «Подорож від Мюнхена до Генуї» книгою була опублікована у 1829 році. До цього окремі її фрагменти Генріх Гейне публікував у журналах. У даній частині автор відобразив своє перебування у Мюнхені з кінця 1827 до середини 1828 року, а також подальшу його подорож до Італії, яка тривала до листопада 1828 року. В цій частині поет трактував не тільки політичні, культурні і літературні питання Німеччини, але ще і проблеми європейської дійсності [2, с. 20].

Свою «Подорож від Мюнхена до Генуї» Генріх Гейне починає з Берліна та Мюнхена. Столиця Баварії була достатньо відома автору. В кінці 1827 року він переїхав до Мюнхена, де прожив до середини липня 1828 року. Саме в Мюнхені встановилися численні знайомства літературного характеру. Особливо слід зазначити дружбу Генріха Гейне з російським поетом Федором Тютчевим. Федір Іванович з 1822 служив в Мюнхені при російському посольстві та допоміг Генріху Гейне ближче познайомитися з суспільством Мюнхена.

Генріх Гейне планував оселитися в баварській столиці та отримати професорське місце в Мюнхенському університеті. Йому були дані обіцянки щодо працевлаштування, але склалося все інакше . Дуже велика прірва була між Гейне та правителями цієї країни.

В той час в баварській столиці на престол зійшов Людвіг I. Він змагався з Берліном та мав намір перетворити Мюнхен в культурну столицю — у другі «Афіни». Але це супроводжувалося феодально-католицькими настроями і націоналізмом. Тоді головним пророком в Мюнхені був президент Академії наук Шеллінг. Його натурфілософія в молодості висловлювала сміливі шукання романтизму, але з часом все більше спрямовувалась до релігії.

Окрім цього, серед професорів Мюнхенського університету були містичний філософ Баадер та дослідник «темних сторін» природи Шуберт,

ворог вільної думки Деллінгер. Гейне шанував творчість Шеллінга, але він не міг йому пробачити духовного розкладання. Також поет мав прямі суперечки з єзуїтською партією, особливо — з Деллінгером, який люто і грубо нападав на Гейне. Причиною ненависті стала діяльність Генріха Гейне в якості редактора ліберальних «Політичних анналів».

На той час в Мюнхені знаходився націоналіст Массман, який проповідував фізичне виховання німецької молоді та був професором германістики в Мюнхенському університеті.

Як культурний центр, Мюнхен суперничав з Берліном. У першому розділі «Подорожі від Мюнхену до Генуї» автор веде суперечку з берлінським філістером. З їх розмови можна зробити висновок, що Генріх Гейне не віддає перевагу ні Берліну, ні Мюнхену.

Генріх Гейне не вважав Берлін – містом. Він говорив: «Берлін — лише место, где собирается множество людей, и среди них немало умных, которым все равно, где они находятся; они-то и составляют интеллигенцию Берлина» [53, с.14]. Для письменника Берлін поставав як лінія однакових будинків, довгих та широких вулиць.

Суперником Берліна Гейне вважав Мюнхен. У своїй праці він описував баварську столицю як місто, яке створене для людей. В будівлях Мюнхена автор вбачав дух цілих поколінь. Але, незважаючи на це, Генріх Гейне не поспішав називати Мюнхен містом нових Афін.

Після суперечки з філістером Генріх Гейне приймає рішення, що Берлін та Мюнхен – це не ті міста, в яких би він хотів залишитися. Автор бажав почувати себе в місті як вдома та мати змогу на незалежну думку. Ці міста не могли дати йому ці відчуття, тому автор продовжує свою подорож.

Ні, він не обирає ні Пруссію, ні офіційну Баварію. Автор вирушає з Мюнхена до Італії. Там він перебуває до листопада 1828 року. Спочатку Генріх Гейне відвідав Інсбрук, потім Штейнмах, Бріксен, Трієнт, Алу, Верону, Брешию, Бергамо, Мілан, Маренго, Генуї, Ліворно, Лукські води та Флоренцію.

Не тільки в німецькій, але і у всій європейській літературі подорож до Італії була традиційною темою. Тому вже здавна був складений певний тип книг, що розповідають про Італію. Освітязи відвідували в Італії вищу гуманітарну школу – Університет Культури. Тому Італія стала свого роду освітянським центром. Крім цього, в цій країні велись пошуки пам'яток античності. Сама заради такого вивчення античності Італію відвідав відомий німецький ентузіаст Вінкельман.

В своїх главах Гейне неодноразово згадував «Італійську подорож» Гете, адже у нього досить широкі інтереси. Але, незважаючи на це, Генріх Гейне вважав Італію лиш територією, до якої приурочені стародавні пам'ятки. Він намагався виявити в сучасній Італії «вічну Італію», яка веде свою внутрішню історію від часів стародавнього Риму. Все, що стосувалося сучасної Італії, залишалось поза уваги письменника. Це зумовлено традицією письменників класичного напрямку.

Романтики перетворили Італію в країну естетики, в країну людей, які цілком поглинені художньою творчістю та художніми спогляданнями. У романтиків Італія постає як країна живописців, поетів та музикантів. Вона захоплює своїми вуличними натовпами, італійськими святами та карнавалами.

Естетична Італія класиків та романтиків у Генріха Гейне збереглася, але відійшла на другий план. Всю свою увагу Гейне зосередив на Італії, яку він побачив влітку та восени 1828 року. У Гейне багато місця займає пафос італійської сучасності, причому політичної. Даній політичній та громадянській темі підпорядковані спогади, роздуми та спостереження.

Гейне застав Італію в тому стані, який склався там після Віденського конгресу. Країна була повернена до своєї колишньої роздробленості. Вона була розділена на вісім відокремлених держав. Ломбардно-Венеціанська область відійшла до Австрії. Вплив Австрії був також добре відчутний і в інших державах Італії. Герцогства Парма та Лукка напряду залежали від віденського уряду. В королівстві обох Сицилій була відреставрована влада іспанських

Бурбонів та трималася за допомогою австрійських багнетів. Італія страждала і від власної національної розірваності і від панування чужинців. Разом з реставрацією сповільнилося зживання в Італії феодально-кріпосницьких відносин, панування в соціальному і політичному житті повернулося до феодальних синьйорів і до католицького духовенства. Таємні товариства карбонаріїв, що зародилися ще в часи панування Наполеона над Італією, боролися за державну єдність країни і проти австрійської тиранії. Коли Гейне приїхав до Італії, там були сильні національно-патріотичні настрої. У недавньому минулому Італія пережила досвід декількох повстань: в Неаполі і в Сицилії – в 1820 році, в П'ємонті — в 1821 році. Рух 1820-1821 років поширився і на Ломбардо-Венеціанську область, де виникали карбонарські змови. Священний союз придушив італійську революцію, пославши проти повсталих австрійські війська. Італія зазнала найжорстокіший контрреволюційний терор, але тим не менш повсталі показали приклад, що можна і треба боротися з Реставрацією, і національний рух тільки посилювався після всіх каральних заходів. Гейне в багатьох абзацах своїх італійських глав прямо говорить про політичні справи Італії.

Всюди і завжди Гейне відзначає австрійців, які розсипані по містах Італії. Вони всюди і завжди нагадують, що Італія, власне, піддана режиму окупації. Описана у Гейне Італія постає як би в рамках неволі, чи не скрізь і всюди італійці оточені у Гейне австрійськими солдатами. Ми майже не чуємо на сторінках Гейне політичних промов. Він багато і захоплююче розповідає про мальовниче і святкове народне життя Італії, але в глибині італійських картин Гейне ховається народне обурення, яке було зібрано протягом довгого часу, проти гонителів і гнобителів.

Крім цього, в «Шляхових картинах» демонструється колосальна народна енергія, яка готова в будь-який час виказати себе в революційно-визвольних діях. Ця енергія відчувається всюди, вона причаїлася навіть в надрах сімейства забавного трактирника в містечку Ала. Цю енергію гніву і опору найбільше

Гейне цінує в італійців. Він їй ставить у приклад німцям, які покійрно терплять стан, запропонований їх правителями. Німецький письменник в «Шляхових картинах» висловлюється проти німців-окупантів Італії. Він цілком на боці італійського народу, що домагається свого звільнення. Це було проявом справжнього інтернаціоналізму. Також Гейне хоче захопити німців зразками революційної самосвідомості і героїзму, яку він спостерігає в Італії. Автор хоче об'єднати німців та італійців проти їхнього спільного ворога, який вже давно згуртував власні сили проти Священного союзу.

Коли Генріх Гейне, як зацікавлена особа, звертався до Італії, він міг побачити все істотне в сьогоднішньому їй дні. Сприйняття автора кардинально відрізняється гостротою та має свій характер. Співчуття автора до Італії володіють внутрішньою силою. На його стороні всі переваги осмисленої дружби та любові. При захисті Італії проти Австрії німецький письменник здобув моральне право на боротьбу за національні цілі німецького народу.

В італійській частині «Шляхових картин» ніколи не опускається думка про Німеччину, де все пронизано прямими або прихованими паралелями між Німеччиною та Італією. В ній природним чином знаходять своє відображення теми і характерно-німецькі фігури.

2.3. Образи інших країн в ліриці Генріха Гейне

«Англійські фрагментах» - це остання частина «Шляхових картин». Вона об'єднує пізні додатки та начерк «Місто Лука». Дана частина примітна своїм антибуржуазним змістом.

Коли Гейне жив в Англії, він спостерігав розвиток капіталістичних відносин. В його зображенні величезний Лондон нагадує пекло. Лондонське життя сповнене різких контрастів. Письменник з обуренням відгукується про

суспільство, в якому панує закон купівлі-продажу. Для Гейне англійський капіталізм означає новий вид людського рабства.

В «Англійських фрагментах» присутні два відмежованих один від одного світу: Англія і Європа. Якщо перший світ є місцем знаходження героя і головним об'єктом опису, то другий незмінно присутній у свідомості оповідача та служить матеріалом для порівняння.

Англія в тексті представлена як замкнутий та острівний світ зі сформованими законами. Перехід з одного світу в інший становить шляховий фрагмент твору.

У першому розділі, що зображує приїзд оповідача до Англії, актуальним стає образ, який традиційно пов'язується у всіх «Шляхових картинах» з темою шляху – образу річки. Цей образ зберігає позитивну конотацію. Коли оповідач дивиться на води Темзи, він відчуває радісне очікування зустрічі зі світом свободи.

У композиціях всіх «Шляхових картин» мотив перетину кордону двох світів виявляється надзвичайно важливим. Тут герой часто зустрічається з персонажем, який виконує функцію своєрідного провідника в новому світі. Він символічно або експліцитно відображає його основні риси. Таким персонажем в «Англійських фрагментах» стає «жовта людина». Вона характеризує Англію як закінчену модель світу та описує її закони. Основою побудови світу є заломлення в ньому свободи. Ставлення до свободи служить базою для зображення національного характеру, а також для протиставлення Англії, Франції та Німеччини [59, с. 26].

Специфіка свободи в Англії полягає в тому, що вона сусідить з нерівністю. Гейне писав: «Свобода и равенство! Их не найдешь здесь, их нет даже там, наверху. Эти звезды там не равны, одна больше и ярче другой, ни одна из них не свободна в своих путях, все повинуются предначертанным железным законам – в небе рабство, как и на земле» [59, с. 30].

Нерівність у Всесвіті проектується на соціальну нерівність, яка в свою чергу визначає нерівність в сім'ї. За словами «жовтої людини», сім'я – це зображувальний світ, який постає як завершена єдність, в якому кожна частина повторює структур цілого.

Світ Англії зображується як нетривалий та спотворений. В основі зображення всіх аспектів життя лежить принцип опозиції. У зображуваному світі борються сміх і трагізм, багатство і бідність, пуританство і фривольність. При цьому протиборчі сили не розділені, а співіснують у кожному описуваному об'єкті: «Непомерное богатство и нищета, правоверие и неверие, свобода и рабство, жестокость и милосердие, честность и плутовство (...) - все это до такой степени связано, что нельзя представить себе одно без другого».

Подібна суперечливість є наслідком основної для тексту опозиції = свободи і нерівності.

Дана опозиція реалізується при зображенні простору Лондона. Кожна сім'я, бажаючи зберегти власну незалежність, відгороджує себе стінами будинку від зовнішнього світу. Особиста свобода веде до тісноти і громадської несвободи. Відокремлені один від одного не тільки дома, але і квартали, не тільки люди, а і соціальні класи.

У спотвореному світі «Англійських фрагментів» править зло несвободи, яке приймає різні форми. В основі світу лежить борг та наклеп. Ці явища розглядаються в декількох фрагментах. Борг постає як у своєму економічному аспекті, так і як феномен моральний, культурний та філософський. Борг проголошений джерелом усякого зла. Він одночасно є і способом приборкати зло: чорт не поспішає отримати борг назад і тому не творить занадто багато зла. У рівновазі протилежностей полягає джерело, на якому тримається світ. Але світ, заснований на боргу, не може розглядатися позитивно, так як борг противний будь-якій свободі.

Гейне вмів побачити в Англії не тільки боротьбу між реакційними і прогресивними силами всередині панівних класів. В «Англійських фрагментах»

досить відчутна інша, більш глибока і значна колізія між трудовим народом і капіталістичною системою. Не називаючи її по імені, не вміючи досягнути її теоретичними поняттями, Гейне відчув цю систему як художник, і передав в «Англійських фрагментах» весь її морок і тяжкий гніт, весь трагічний колорит, який вона повідомляє народному життю. Колізія між трудящими класами і класом експлуататорів у Гейне ховається в більш глибокому тлі його картини Лондона, ще не розгорнулася повністю, ще не набула цілком виразної мови, але і в цьому своєму вигляді значна і грізна.

З приводу "Англійських фрагментів" Гейне писав Фарнхагену в листі від 19 листопада 1830 року: «Книга моя преднамеренно отличается такой односторонностью. Я превосходно знаю, что революция обнимает все социальные интересы и что дворянство и церковь не единственные ее враги... Но удобопонятности ради я изобразил и тех и других как единственных наших, действующих сообща, врагов, желая, чтобы борьба консолидировалась. Что же касается меня, то я еще больше ненавижу буржуазную аристократию» [62, с. 111].

Дане визнання багато що пояснює. Магістраль «Шляхових картин» - це боротьба Гейне проти залишків феодалізму в Німеччині та Європі, проти реставрації. Коли Гейне зображував Англію, він спеціально, щоб зосередити революційні зусилля, найбільше підкреслює боротьбу против право-торійської політики, проти характерних для Реставрації діячів типу герцога Веллінгтона.

В «Англійських фрагментах» також зображені інші соціальні сили, які вже не можливо задовільнити..

Це визнання багато пояснює. Магістраль " колійних картин - це боротьба Гейне проти залишків феодалізму в Німеччині та Європі, проти реставрації. Зображуючи Англію, він з умислом, щоб зосередити революційні зусилля, і тут, у цій далеко пішла в своєму буржуазному розвитку країні, найбільше підкреслює боротьбу проти право-торійської політики, проти характерних для Реставрації діячів типу герцога Веллінгтона. Але в «Англійських фрагментах»

проглядають і інші соціальні сили, які вже не задовольнити ні заходами Джорджа Каннінга, ні іншими реформами, що залишають в недоторканності капіталістичний лад.

«Англійські фрагменти» - це друге закінчення «Шляхових картин», яке більш повне, бо воно не тільки виявляє собою «заключний момент цілого життєвого періоду», але ще і пророкує, якою новою боротьбою буде закінчена історія європейського суспільства, коли зйдуть зі сцени і Реставрація і штучно підтримуваний нею феодально-аристократичний лад.

Генріх Гейне вважається не тільки відомим прозаїком, але і поетом. Свої перші поетичні роботи він опублікував у 1817 році. Це були публікації у журналі Гамбурга. В нашій кваліфікаційній роботі ми зробили аналіз декількох віршів Генріха Гейне, в яких також простежується жанр подорожі.

Велику роль у політичній ліриці Гейне відіграє вірш «Сілезькі ткачі» («Die schlesischen Weber»). Даний вірш став реакцією Генріха Гейне на повстання, яке відбувалося у Сілезії. Німецький письменник був справжнім борцем за свободу та справедливість, тому він не міг залишатися байдужим.

В цьому віршу Генріх Гейне піднімає питання робочого класу. Коли автор займався публіцистикою, він його відвідували думки щодо історичного значення пролетаріату. Гейне не тільки співчував, але і активно виступав проти знищення старого суспільства.

«Сілезькі ткачі» були написані від імені самих ткачів. Це не притаманне для поезії Гейне, коли не має голосу самого автора.

На початку вірша Гейне сформулював думку щодо знищення старої Німеччини. Він зобразив почуття втомленості та знесиленості народу: «Im dusteren Auge keine Trane, sie sitzen am Webstuhl und fletschen die Zahne...» [86, 146]

Далі ткачі погрожують експлуататорам прокляттями, яких було три: «Deutschland, wir weben dein Leichentuch, wir weben hinein den dreifachen Fluch...» [86, 150]

Після кожної строфи автор вводить повторення групи слів – «wir weben». Дане повторення передає почуття помсти старому суспільству. Народ вже не зупиниться, а, навпаки, буде відстоювати задумане.

Наступні строфи зображують революційну відповідь людей на прусський лозунг, який був проголошений в період визвольних війн проти Наполеону: «З Богом за короля і Вітчизну».

В наступних строфах ткачі оповідають про своє життя, яке було тяжким, і нарікають на Бога:

Ein Fluch dem Gotte, zu dem wir gebeten,
In Winterskalte und Hungersnöten;
Wir haben vergebens gehofft und geharrt,
Er hat uns geäfft und getoppt und genarrt [78, 146].

Ткачі проклинали короля, тому що він готовий позбавити бідних людей останній копійці:

Den unser Elend nicht konnte erweichen,
Der den letzten Groschen von uns erpresst
Und uns wie Hunde erschießen lässt [78, 147].

Вони питають велику ненависть до країни, де проживають. Це зумовлено тим, що в цій країні панує безлад, сором та ганьба. Ткачі вважають її не тільки економічно занедбано, але ще і духовно:

Wo nur gedeihen Schmach und Schande,
Wo jede Blume früh geknickt,
Wo Fäulnis und Moder den Wurm erquickt –
Wir weben! [78, 147]

Закінчення вірша дуже схоже з його початковими рядками. Ткачі наголошують на тому, що вони не збираються відступати та будуть займатися ткацтвом цього савану для старої Німеччини. Ці рядки являються підсиленням кульмінації почуттів бунтарів. Саме цим пронизана і вся поезія.

Наступним віршом Генріха Гейне, який ми проаналізували, був «Невільничий корабель» («Das Sklavenschiff») [74, 102].

Вірш «Невільничий корабель» Генріха Гейне починається з калькуляції бариш від продажу невільників голландського торговця ван Кука. Він виходить із 50% виживання:

Sechshundert Neger tauschte ich ein
 Spottwohlfeil am Senegalflusse.
 Das Fleisch inst hart, die Sehnen sind stramm,
 Wie Eisen vom besten Gusse.
 Ich hab zum Tausche Branntewein,
 Glasperlen und Stahlzeug gegeben;
 Gewinne daran achthundert Prozent,
 Bleibt mir die Hälfte am Leben.
 Bleiben mir Neger dreihundert nur
 Im Hafen von Rio-Janeiro,
 Zahlt dort mir hundert Dukaten per Stück
 Das Haus Gonzales Perreiro [74, 132].

Але стає ясным, що може залишитися значно менше 300 штук. До ван Куку приходить корабельний хірург та повідомляє, що зросла смертність – вмирало по дві людини в день, а вчора «Doch heute starben sieben» [74, 132].

Тривалість експедиції становить шість тижнів. Хірург перевіряє, чи насправді вони вмерли чи прикинулися:

Ich inspizierte die Leichen genau
 Denn diese Schelme stellen
 Sich manchmal tot, damit man sie
 Hinabwirft in die Wellen [74, 133].

Для раба – це не порятунок, а надія на швидке позбавлення від мук. Лікар переконаний, що свою смерть вони самі накликали на себе:

Der Doktor erwidert: durch eigene Schuld

Sind viele Schwarze gestorben;
Ihr schlechter Odem hat die Luft
Im Schiffsraum so sehr verdorben [74, 134].

При цьому хірург не виключає того факту, що частина з них померла від туги:

Auch starben viele durch Melancholie,
Dieweil sie sich tödlich landweilen;
Durch etwas Luft, Musik und Tanz
Lässt sich die Krankheit heilen [74, 135].

Після цього починається танець смерті. Під акомпанемент. Рульовий пілікає на скрипці, юнга б'є в барабан, лікар грає на флейті. Генріх Гейне достатньо гіпертрофовано описав реалії. Через високу смертність рабів в експедиціях інвестори таких підприємств несли великі втрати.

К кінцю 18 століття ввійшло у практику виводити рабів на палубу та змушувати їх робити вправи прямо в кайданах.

В нашій кваліфікаційній роботі був проаналізований ще один вірш німецького письменника Генріха Гейне – «Пісня маркітантки. З часів Тридцятилітньої війни» («Lied der Marketenderin (Aus dem Dreißigjährigen Krieg).

В даному вірші автор піднімає питання вільної любові та подолання через неї релігійних упереджень. Ці теми є основними у вірші «Пісня маркітантки. З часів Тридцятилітньої війни».

Тридцятирічна війна – це війна між двома угрупованнями найсильніших європейських держав. Габсбурзький блок (Австрія та Іспанія), який прагнув головувати над всім християнським світом, вступив у боротьбу з Голландією, Данією, Росією та Швецією. Цим вони утворили антигабсбурзьку коаліцію.

В ті часи існували маркітантки або, як їх ще називали – солдатські дівки. Вони були торговками, які слідували за військом.

Ця традиція зародилась ще з часів середньовічних найманих армій. Жоден командир не погодиться, щоб його воїни були в пошуках продовольства.

В крайньому випадку були організовані команди фуражирів. Але в краю, який був розорений війною, простіше було знайти їжу та продати її у військовому таборі.

Рано чи пізно біля кожного солдата з'являлася жінка, яка готувала, латала одяг, лікувала рани та берегла награбовану здобич. Ці жінки втратили близьких та шукали біля армії кошти, щоб можна було прожити. Їх життя було небезпечне. Щоб не стати продажними дівками, вони виходили заміж за солдатів. Коли були тяжкі часи війни, маркітантки ставали вірними бойовими подругами, але ніяк не повіями.

Коли Генріх Гейне проживав у Франції, він відвідав свою країну два рази. Спочатку Гейне їздив до своєї матері, яка проживає в Гамбурзі. Саме ця поїздка надихнула Гейне на написання поеми «Німеччина. Зимова казка» («Deutschland. Ein Wintermärchen»).

Дана поема входила до першого видання збірки «Нові поезії». В ній Гейне зображує реакційні монархічні режими німецьких держав, а передусім Пруссії. Він засуджує старі феодальні німецькі порядки, архаїчні установ та націоналізм.

Поема «Deutschland. Ein Wintermärchen» має свою своєрідну структуру. Поет говорив, що дана поема – політична та романтична. В її центрі знаходиться образ поета). Він жартує, ненавидить, насміхається, глузує. Політичний зміст поеми напряму залежить від емоцій поета, який вважає, що політичні проблеми – це справи всього його життя. Генріх Гейне твердо переконаний, що політика являється важливішим елементом існування сучасної людини. Вона співвідноситься з різними сферами життя, тому в поемі політика зображена в різних формах.

Гейне побачив Німеччину після тринадцятирічної розлуки. Для нього вона залишилась такою ж романтичною, зі своїми соціально-політичними порядками та устоями.

В поемі автор широко використовує різні літературні прийоми та засоби романтиків. Серед них:

- легенда;
- міф;
- фантастичне видіння;
- сні;
- алегорії;
- символи.

Цей багатий арсенал допомагає Гейне відобразити проблеми суспільства, які насправді існують в країні. Крім цього, автору вдається розкрити фальшивість та двоякість романтики того часу.

Гейне вірить у добро. Він сподівається, що у його народу буде світле майбутнє, хоча він реально оцінює політичне становище. Це можна прослідкувати в наступних рядках:

Wir wollen hier auf Erden schon das Himmelreich errichten,
Wir wollen auf Erden glücklich sein [83, 46].

Поет налаштований оптимістично та стверджує, що в Європі скоро запанує свобода: «Die Jungfer Europa ist verlobt mit dem schonen Genieße der Freiheit, sie liegen einander im Arm. Sie schwelgen im ersten Kusse» [83, 152].

У четвертій частині поеми можна побачити рядки, які гостро критикують духівництво та церковне життя. Над християнськими святинями Гейне глузує. Але він не забуває про використання іронії у поемі, яка закінчується наступними рядками:

Folgt meinem Rat und steckt sie hinein
In jene drei Korbe von Eisen,
Die hoch zu Munster hangen am Turm,
Der Sankt Lamberti geheißnen.
Der Schneiderkonig saß darin

Mit seinen beiden Raten,
 Wir aber benutzen die Korbe jetzt
 Für andere Majestaten.
 Zur Rechten soll Herr Balthasar,
 Zur Linken Herr Melchior schweben.
 In der Mitte Herr Gaspar – Gott weiß, wie einst
 Die Drei gehaust im Leben! [83, 153]

Генріх Гейне сміливо називає протестантизм Лютера – новою силою Німеччини.

Висновок до Розділу II

В нашій кваліфікаційній роботі під час написання другого розділу нам вдалося розглянути культурний простір західної Європи очима Генріха Гейне.

В рамках першого підрозділу ми розглянули працю «Шляхові картини». Написання даного твору припадає на 1824 — 1830 роки. У «Шляхових картинах» автор піднімає питання дві головні проблеми - соціальну та політичну.

«Шляхові картини» з'явилися у 1826 року. Спочатку Генріх Гейне планував об'єднання трьох робіт під однією назвою «Книга мандрів». Але з деяким часом письменник обрав назву «Шляхові картини».

«Шляхові картини» складаються з трьох частин: «Подорож по Гарцу», «Північне море» та «Подорож від Мюнхена до Генуї». Всі частини «Шляхових картин» різняться між собою за низкою певних ознак.

В нашій кваліфікаційній роботі ми аналізували третю частину «Шляхових картин» - «Подорож від Мюнхена до Генуї». Нами були розглянуті дві європейські країни – Німеччина та Італія.

У другому підрозділі нашої роботи ми віднайшли образи інших країн в творчості Гейне. Це, зокрема», була одна із частин «Шляхових картин» - «Англійські фрагменти». Нам вдалось відтворити образ Англії очима Гейне.

У третьому підрозділі нашої кваліфікаційної роботи ми розглянули естетико-філософські та політичні погляди Генріха Гейне.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Х.І.Г. ГЕЙНЕ У ШКОЛІ

3.1. Х.І.Г. ГЕЙНЕ у шкільній програмі

Для визначення місця вивчення творчості Генріха Гейне у шкільній програмі ми використовували документи, які представлені на сайті Міністерства освіти і науки України.

Згідно шкільній програмі з зарубіжної літератури за загальною редакцією О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018 роках творчість Генріха Гейне вивчається у двох класах — у 5 та 9 (див. дод. А) [8, с. 12].

Своє знайомство з видатним поетом та прозаїком учні 5 класів українських шкіл починають з ліричного твору «Задзвени із глибини». Дана праця Г. Гейне представляє собою своєрідне утілення краси природи у віршах [8, с. 32].

Ліричний твір «Задзвени із глибини» виховує у учнів любов не тільки до природи, але і до поезії взагалі. Допомогає усвідомити молодому поколінню взаємозв'язок між людиною та природою, нести відповідальність за свої слова та вчинки, навчає осмисленню цінностей життя [8, с. 32].

На вивчення твору відводиться 2 години. За цей час необхідно вивчити біографію Генріха Гейне — його основні віхи життя та літературну спадщину. Після чого слід перейти до ознайомлення з ліричним твором «Задзвени із глибини» [45, с. 305]. Учні повинні дослідити особливості твору, розкрити образи та визначити фольклор як основне джерело поезії Гейне.

Під час вивчення матеріалу в якості обладнання на уроці можна використовувати дошку, на якій заздалегідь буде написаний епіграф; підручник; наочні матеріали (портрет Генріха Гейне); комп'ютер та проектор; відеоматеріали (для виразного читання вірша); роздатковий матеріал, який містить завдання для групової роботи учнів).

Ми пропонуємо наступний план-конспект уроку з зарубіжної літератури у 5 класі на тему:

**«Вивчення творчості Генріха Гейне на прикладі ліричного твору
«Задзвени із глибини»**

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів з основними віхами життя та творчістю Генріха Гейне; дослідити особливості ліричного твору «Задзвени із глибини».
- **Розвивальна:** розвивати у учнів навички виразного читання, навчити висловлювати власні думки та ділитися емоціями, розвивати логічне мислення.
- **Виховна:** виховувати інтерес до творчості німецького поета Генріха Гейне, любов до поезії, природи та до народу.
- **Освітня:** засвоєння нових знань та використання їх у житті.

Обладнання: підручник, дошка, комп'ютер, проектор, наочний матеріал, роздатковий матеріал.

Прийоми та методи: слово вчителя, бесіда, робота з наочним матеріалом, робота в групах, робота з підручником.

ХІД УРОКУ:

I. Організаційний момент.

- Привітання.
- Перевірка присутності учнів на уроці.
- Перевірка домашнього завдання (при наявності).
- Перевірка готовності учнів до уроку.
- Повідомлення теми уроку.

II. Актуалізація опорних знань.

Під час вивчення поезії Генріха Гейне ми опрацюємо декілька понять. Вони допоможуть нам розібратися у змісті віршів поета, відчуті красу природи та поетичного слова. Спочатку давайте визначимо наступні питання.

1. Вірш — це ...
2. Тема — це ...
3. Ідея — це...
4. Пейзаж — це...
5. Епітет — це...
6. Метафора — це...

III. Повідомлення теми урока. Мотивація учнів до навчальної діяльності.

Любі друзі, сьогодні ми з Вами будемо розглядати творчість видатного поета, письменника та прозаїка Генріха Гейне.

Чи звертали ви увагу, який чарівний навколо нас світ? Він такий квітучий та радісний. А ми — це невід’ємна його частина. Природа дарує нами велику насолоду та радість. Вона нас хвилює та чарує.

Творчість Генріха Гейне нерозривно пов’язна із темою природу та любові до неї. Його лірика — це своєрідний синтез переживань, кохання, смутку та радості [47, с. 19].

Сьогодні ми з вами познайомимося з одним таким ліричним твором Гейне - «Задзвени із глибини». Спробуємо відчуті той настрій, ті переживання та ту гармонію, яку намагався донести до своїх слухачів видатний німецький поет.

IV. Формування нових понять.

Життя та творчий шлях Генріха Гейне.

Перед тим як перейти до творчості Генріха Гейне, слід розглянути основні його життєві віхи [35, с. 185].

1. **Робота з наочним матеріалом:** для початку зверніть увагу на портрет Генріха Гейне. Таким ви якого уявляли собі?

2. **Робота з підручником** (Є. Волощук, «Світова література», 5 клас, Київ, «Генеза», 2013): читання біографії німецького митця.

3. **Репродуктивна бесіда.**

- Коли та де народився Генріх Гейне?
- З якої сім'ї походив поет?
- Де навчався Гейне та що прагнув?
- Які найвідоміші праці Гейне?
- Останні роки життя Генріха Гейне.

Аналіз ліричного вірша «Задзвени із глибини».

Вчитель за допомогою проектора демонструє учням відеоматеріал з картинами природи. Вчитель пропонує учням під музичний акомпанемент виразно зачитати по одній строчці із вірша «Задзвени із глибини».

Після цього вчителя розпочинає бесіду з учнями та поступово задає питання, які допоможуть школярам зрозуміти зміст вірша та провести його аналіз [18, с. 14].

- Який настрій у своєму вірші втілює Генріх Гейне?
- Яке бажання висловлює поет та до кого звертається?
- Які епітети та метафори присутні у вірші?
- Яку роль вони відіграють?

V. Застосування знань та навичок.

Вчитель пропонує учням розділитися на три групи. Кожна група отримує картки, які містять завдання. Учні повинні відповісти на питання, які стосуються біографії Генріха Гейне та його творчості. Завдання різняться своєю формою. Це і кросворди, і ребуси, і тестові питання.

VI. Підсумок уроку.

Вчитель пропонує учням завершити урок доповненнями на наступні речення:

- «Сьогодні на уроці я дізнався ...»
- «Сьогодні на уроці я навчився ...»

VII. Домашнє завдання.

Вивчити напам'ять вірш Генріха Гейне «Задзвени із глибини».

Згідно шкільній програмі з зарубіжної літератури за загальною редакцією О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018 роках творчість Генріха Гейне вивчається також у 9 класі. Учням 9 класу пропонується для вивчення вірші зі збірника «Книга пісень»: «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...».

На вивчення всього матеріалу відводиться три години. За цей час учні повинні освоїти специфіку німецького романтизму, познайомитися з творчістю Генріха Гейне, розглянути особливості композиції збірки «Книга пісень» та образу ліричного героя, дослідити елементи фольклору в творчості Гейне.

Після вивчення творчості Генріха Гейне учні 9 класу повинні оволодіти знаннями та навичками, які повинні відповідати вимогам до рівня володіння загальноосвітньої підготовки школярів. Учні повинні самостійно знаходити ознаки романтизму в поезіях Генріха Гейне та підкріпляти їх цитатним матеріалом. Вміти виразно читати та аналізувати твори німецького поета.

Ми пропонуємо наступний план-конспект уроку з зарубіжної літератури у 9 класі на тему:

«Книга пісень — найвидатніше явище німецького романтизму»

Мета:

- **Навчальна:** згадати особливості романтизму у літературі; ознайомити учнів з основними віхами життя та творчістю Генріха Гейне; проаналізувати вірші зі збірки Генріха Гейне «Книга пісень».
- **Розвивальна:** навчити висловлювати власні думки та враження, розвивати у учнів інтерес до читання.
- **Виховна:** виховувати інтерес до творчості німецького поета Генріха Гейне.
- **Освітня:** засвоєння нових знань та використання їх у житті.

Обладнання: підручник, дошка, комп'ютер, наочний матеріал.

Прийоми та методи: слово вчителя, бесіда, робота з наочним матеріалом, робота в групах, робота з підручником.

ХІД УРОКУ:

I. Організаційний момент.

- Привітання.
- Перевірка присутності учнів на уроці.
- Перевірка домашнього завдання (при наявності).
- Перевірка готовності учнів до уроку.
- Повідомлення теми уроку.

II. Актуалізація опорних знань.

Перед тим, як перейти до вивчення творчості Генріха Гейне, потрібно розглянути естетичні принципи романтизму.

Учням пропонується інтерактивна гра, для виконання якої потрібні паперові стікери, маркери та ватман. За допомогою даного приладдя школярі оформлять основні принципи романтизму.

Вчитель задає учням питання щодо напрямку у літературі — романтизму:

- Яка суть романтизму?
- Що складає першооснову творів романтиків?
- Які досягнення романтиків у світовій літературі?
- Назвіть представників романтизму та їх найвидатніші праці.

III. Повідомлення теми уроку. Мотивація учнів до навчальної діяльності.

Серед імен, які ви згадали під час останнього питання, було ім'я видатного німецького поета та прозаїка Генріха Гейне. Одного разу він зробив дуже незвичайне порівняння — поет порівняв своє серце зі квіткою, яка

розквітає один раз у сто років. Саме про його творчість, любі друзі, ми будемо говорити на наших найближчих уроках.

Сьогодні ми з вами познайомимося з віршами із його збірки “Книга пісень”: «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...». Спробуємо відчутти той настрій, ті переживання та ту гармонію, яку намагався донести до своїх слухачів видатний німецький поет.

IV. Формування нових понять.

Життя та творчий шлях Генріха Гейне.

Перед тим як перейти до творчості Генріха Гейне, слід розглянути основні його життєві віхи.

1. **Робота з наочним матеріалом:** для початку зверніть увагу на портрет Генріха Гейне.
2. **Робота з підручником** (Є. Волощук, «Світова література», 9 клас, Київ, «Генеза», 2017): читання біографії поета.
3. **Репродуктивна бесіда.**
 - Коли та де народився Генріх Гейне?
 - З якої сім’ї походив поет?
 - Де навчався Гейне та що прагнув?
 - Які найвідоміші праці Гейне?
 - Останні роки життя Генріха Гейне.
 - Скільки разів видавалася збірка “Книга пісень”?

Аналіз віршів Генріха Гейне: «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...».

Учні виразно декламують вірші із Генріха Гейне «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...». Після чого вчитель розпочинаємо бесіду з учнями та задає їм питання, за допомогою яких вони самостійно зможуть проаналізувати вірші, знайти їх головну ідею та зробити висновки.

- Який настрій у своїх віршах втілює Генріх Гейне?
- Чим різняться вірші один від одного?
- Які бажання висловлює поет та до кого звертається?
- Які естетичні засоби присутні у віршах?
- Яку роль вони відіграють?

V. Застосування знань та навичок.

Вчитель пропонує учням розділитися на дві групи. Кожна група вибирає собі один вірш із запропонованих програмою уроку. Учні повинні визначити ознаки романтизму в обраному віршу та представити свої дослідження іншій групі.

VI. Підсумок уроку.

Вчитель виражає подяку учням за урок та підводить підсумки уроку.

VII. Домашнє завдання.

Вивчити напам'ять один із віршів Генріха Гейне: «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...».

3.2. Методичні матеріали для позакласного заходу «Європейські міста очима Гейне»

Позакласна робота — це важливий елемент педагогічної діяльності.

Під час уроків не всім дітям вдається розкрити свій талант, свої знання та інтелектуальний потенціал. Замала кількість часу обмежує звичайний урок, тому учні не встигають проявити себе у повній мірі. Тому одне із головних завдань позакласних заходів — це всебічний розвиток школярів та їх гармонійне виховання. Позакласні заходи допомагають сформувати у дітей певну систему цінностей, ставлення до світу, до своєї особистості, долучити до культури та традицій своєї країни [12, с. 148].

Позакласні заходи виконують три функції:

- освітня;
- виховна;
- розвиваюча.

Освітня функція позакласних заходів відрізняється від освітньої функції звичайного навчального процесу. У позакласному заході освітня функція являється більш допоміжною для двох інших. В першу чергу, вона спрямована на навчання соціальним навичкам. Виховна та розвиваюча функції формують морально-етичну культуру, духовні ідеали, виявляють та сприяють розвитку індивідуальних якостей кожному учню окремо [8, с. 62].

В педагогіці існують різні форми проведення позакласного заходу. Вони залежать від тематики, завдань, цілей, а також від віку учнів. Але серед найвідоміших форм можна виділити наступні [32, с. 53]:

- дискусії;
- конкурси;
- творчі заходи;
- ігри;
- позашкільні заходи.

Дискусії передбачають обговорення будь-якої теми або якоесь проблемне питання. Вони навчають учнів висловлювати свої думки та відстоювати свою точку зору. В якості дискусій можуть бути диспути, круглі столи, лекторії з подальшим обговоренням.

За допомогою конкурсів у учнів можна виявити індивідуальні здібності, розвинути комунікативні здібності та вольові якості. Серед конкурсів можуть бути вікторини, шоу-конкурси, КВК.

Під час творчих заходів у учнів виявляються та розвиваються творчі нахили, виховується естетичний смак. Вчитель може запропонувати дітям організувати фестиваль, свято, виставку чи концерт.

Однією із форм позакласного заходу є ігри. Вони здатні відтворити життєві ситуації, сформувати навички міжособистісного спілкування, сприяти

соціалізації та допомогти подолати бар'єр замкнутості. Серед ігор можуть бути рольові ігри, сцени з літературного твору, тощо.

Позашкільні заходи передбачають відвідування театру, філармонії чи екскурсії в музей.

Кожний захід являється певним процесом, тому має свої етапи. Серед них:

- підготовка;
- організація;
- проведення;
- аналіз.

На етапі підготовки вчитель повинен визначити тематику заходу та його спрямованість (для якого класу ця тема заходу буде найбільш цікавою). Для цього можна провести анкетування серед учнів. Після визначення теми заходу вчитель визначає цілі та завдання, вибирає форму заходу та складає план.

На етапі організації вчитель повинен залучати до праці учнів, тому що це являється частиною виховної діяльності. Відбувається розподіл ролей та обов'язків. Кожен учень повинен відповідати за певний етап у підготовці. Вчитель разом зі школярами готує потрібні матеріали, декорації, костюми до заходу.

Перед проведенням позакласного заходу дуже важливо, щоб учитель перевіряв готовність усіх учнів, звернув увагу на їх емоційний та фізичний стан. Якщо виникають недоліки по заходу, вони повинні вчасно бути відкоректованими.

Після завершення заходу вчитель та учні повинні підбити підсумки, провести аналіз своєї роботи, виявити недоліки, щоб у подальшому їх уникати. Для проведення аналізу можна зробити анкетування, де учні зможуть докладно викласти свою думку, внести певні пропозиції та побажання.

В своїй кваліфікаційній роботі в якості форми позакласного заходу по творчості німецького поета та прозаїка Генріха Гейне ми обрали проведення

круглого стола у 9 класі. Як ми вже зазначали, згідно шкільній програмі, у 9 класі вивчаються три вірша Генріха Гейне із збірки «Книга пісень». Але для проведення позакласного заходу ми обрали тему подорожі в творчості Гейне, а саме його працю - «Подорож від Мюнхена до Генуї». Свій вибір ми мотивуємо тим, що учні — це молоде покоління, яке постійно прагне дізнатися щось нове та розширити свій кругозір. Подорож по різних містах — це і є свого роду особистісний розвиток.

У своїй праці «Подорож від Мюнхена до Генуї» Генріх Гейне зробив своєрідний екскурс по найвидатнішим містам Європи: Мюнхену (Німеччина), Берліну (Німеччина), Тіролю (Австрія), Вероні (Італія) та Мілані (Італія). Завдяки Гейне можна хоча б думками помандрувати та зануритися у світ Європи.

Тому ми вважаємо, що тема нашого позакласного заходу «Європейські міста очима Гейне», є дуже актуальною та ефективною не тільки для вивчення творчості Генріха Гейне, але й для зацікавлення учнів та розвитку в них особистих якостей.

Нижче пропонуємо ознайомитися з планом проведення позакласного заходу у 9 класі.

Тема: «Європейські міста очима Гейне»

Цілі:

- **освітня:** навчання соціальним навичкам, формування толерантності, розуміння та поваги до цінностей культур інших народів;
- **виховна:** формування комунікативної компетентності в співпраці зі своїми ровесниками у творчій діяльності;
- **розвиваюча:** розвиток естетичного смаку, почуття прекрасного, етичних почуттів.

Обладнання: наочний матеріал, проектор, комп'ютер.

Форма позакласного заходу: круглий стіл.

Методи: індивідуальна робота (учні презентують доповіді, які заздалегідь підготували), дискусія.

Хід позакласного заходу:

Вчитель: Доброго дня, любі друзі! Сьогодні ми з вами вирушимо у віртуальну подорож по Європі. В нашій програмі заплановане відвідування п'яти європейських міст: Мюнхена, Берліна, Тіроля, Верони та Мілана.

В цьому нам допоможе праця найвідомішого німецького поета та прозаїка Генріха Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї». Я знаю, що ви заздалегідь вже ознайомилися з даним твором та підготували доповіді з презентацією про кожне європейське місто, яке описав Генріх Гейне.

Ну що, ви готові вирушити у цікаву подорож європейськими містами?

Учень №1: (презентує своє доповідь про Мюнхен, який зображений у творі «Подорож від Мюнхена до Генуї»).

Учень №2: (презентує своє доповідь про Берлін, який зображений у творі «Подорож від Мюнхена до Генуї»).

Учень №3: (презентує своє доповідь про Тіроль, яка зображена у творі «Подорож від Мюнхена до Генуї»).

Учень №4: (презентує своє доповідь про Верону, яка зображена у творі «Подорож від Мюнхена до Генуї»).

Учень №5: (презентує своє доповідь про Мілан, який зображений у творі «Подорож від Мюнхена до Генуї»).

Вчитель: любі друзі, дякую вам за таку цікаву та насичену подорож. Хоча вона і була віртуальною, але, я сподіваюсь, кожний зміг хоча б думками на декілька хвилин уявити себе у Мілані, або у Берліні. Це так чудово! В мене до вас буде декілька запитань, які я хотіла разом з вами обговорити:

- Що в своєму зверненні на початку твору «Подорож від Мюнхена до Генуї» мав на увазі Генріх Гейне?
- Як він називав Берлін та Афіни? Як ви гадаєте, чому саме так?
- Як автор відноситься до Берліну?

- Що, на думку автора, бачить іноземець у Берліні?
- Як ви гадаєте, яке відношення було у автора до Мюнхену: позитивне чи негативне? Чому?
- Чим починається розповідь про Тірольські Альпи?
- Що писав автору його друг Мозер? Як ви розумієте його слова?
- Чому саме в таких образах постає Мілан та Верона?
- Чи сподобався вам твір Генріха Гейне? Чому?
- Хотіли би ви тепер відвідати одне з тих міст, яке описано в «Подорожі від Мюнхена до Генуї»?
- Чому саме це місто ви обрали?

Вчитель: дуже цікава в нас вийшла з вами дискусія. Я сподіваюся, що ваші мрії здійсняться — ви обов'язково поїдете у незабутню подорож по Європі. Я вам вдячна за наш позакласний захід. Вважаю, що він прийшов на всі 100%. Але хотілось би дізнатися о ваших враженнях та пропозиціях. Для цього пропоную вам прийняти участь в анкетуванні.

В завершенні заходу зробимо спільну фотокартку напам'ять.

Висновки до Розділу III

В нашій кваліфікаційній роботі під час написання третього розділу нам вдалося визначити місце творчості Генріха Гейне у шкільній програмі.

Згідно шкільній програмі з зарубіжної літератури за загальною редакцією О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018 роках творчість Генріха Гейне вивчається у двох класах — у 5 та 9.

Своє знайомство з видатним поетом та прозаїком учні 5 класів українських шкіл починають з ліричного твору «Задзвени із глибини», а учні 9 класів з віршів зі збірки «Книга пісень» - «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...».

Нами були запропоновані плани-конспекти уроку для 5 та 9 класів з вивчення творчості Генріха Гейне. В основу позакласного заходу лягла праця Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї».

ВИСНОВОК

Підводячи підсумки нашої кваліфікаційної роботи можна сформулювати наступні висновки. Нами було проведено дослідження щодо визначення поняття «подорож» як жанру художньої літератури у творчості Генріха Гейне. Для досягнення даної мети ми поставили наступні завдання:

- розглянути жанр подорожі в історичній ретроспективі;
- визначити особливості сентиментального роману-подорожі XVIII століття;
- дослідити мотив шляху як структурного стержню оповідної структури;
- розглянути культурний простір західної Європи очима Крістіана Йоганна Генріха Гейне;
- укласти методичні рекомендації щодо вивчення творчості Генріха Гейне у школі.

Дослідив перший розділ, ми розглянули такий жанр художньої літератури, як «подорож». Нам вдалося простежити розвиток жанру подорожі в німецькій літературі. Було встановлено, що даний жанр був започаткований в античності. Далі в своєму розвитку він пройшов шість етапів – від античності до XX століття. Основою жанру подорожі став шляховий нарис, який застосовували в пригодницькій та науково-фантастичній літературі. Особливе місце у літературі подорожей займають дорожні щоденники та шляхові нариси.

В літературі Німеччини на зародження та становлення жанру значний вплив зробила праця Лоренца Стерна «Сентиментальна подорож». Її головна особливість – це поєднання чутливості з легким гумором та любов'ю до природи. Книга породила багато наслідувань, в тому числі у німецькій літературі. Твір став своєрідним родоначальником такого типу подорожі, в якому на перший план виходить розповідь про душу, а не про навколишній світ.

Жанр подорожі продовжував розвиватися та знайшов своє відображення в праці Й.В. Гете «Італійська подорож». Даний твір увібрав в себе весь накопичений досвід еволюції жанру та став новим етапом на шляху його розвитку.

Що стосується сучасного літературознавства, то досі немає єдиної думки щодо меж і ознак подорожі як літературного жанру. У 60-ті роки в радянському літературознавстві цей вид текстів не визначався як жанр. Нами були досліджені декілька визначень жанру подорожі, один із яких був представлений в «Короткому словнику літературознавчих термінів» М.П. Венгерова і Л.В. Тимофіїва. Автори даного словника визначали «подорож» як «твір, в якому розповідається про колишнє в дійсності або про вигадану подорож в чужому та малознайомому краї».

В рамках другого розділу нашої кваліфікаційної роботи ми розглянули жанр подорожі в творчості німецького письменника Генріха Гейне. Гордістю Генріха Гейне є його праця «Шляхові картини», яка складається з трьох частин: «Подорож по Гарцу», «Північне море» та «Подорож від Мюнхена до Генуї». Для нашого дослідження ми обрали третю частину - «Подорож від Мюнхена до Генуї».

У даній частині автор відобразив своє перебування у Мюнхені з кінця 1827 до середини 1828 року, а також подальшу його подорож до Італії, яка тривала до листопада 1828 року. В цій частині поет трактував не тільки політичні, культурні і літературні питання Німеччини, але ще і проблеми європейської дійсності.

Крім Німеччини та Італії, в «Шляхових картинах» були образи інших країн. У нашій роботі ми розглянули ще один образ країни, описаної Генріхом Гейне, - Англії. Опис політичного становлення цієї країни увійшов до однієї із частин «Шляхових картин» - «Англійські фрагменти». Також були проаналізовані три його вірша - «Сілезькі ткачі», «Невільничий корабель» та «Пісня маркітантки. З часів Тридцятилітньої війни». У даних віршах автор

політичний та соціальний стан Німеччини, Австрії та Італії. Генріху Гейне вдається дуже добре передати емоційний стан народу, який був наповнений трагізмом та розчаруванням.

Генріх Гейне був справжнім патріотом своєї країни. Його життя було наповнене патріотичним почуттям любові до Батьківщини і бажанням прогресивних змін у свідомості своїх співвітчизників. Дані ідеї наповнювали його поетичні твори. Вони становили кращу частину його публіцистики. Особливо це можна прослідкувати у французький період його життя.

В останньому розділі нашої кваліфікаційної роботи ми розглянули творчість Генріха Гейне з методичної точки зору.

Згідно шкільній програмі з зарубіжної літератури за загальною редакцією О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018 роках творчість Генріха Гейне вивчається у двох класах — у 5 та 9.

Своє знайомство з видатним поетом та прозаїком учні 5 класів українських шкіл починають з ліричного твору «Задзвени із глибини». На вивчення твору відводиться 2 години. За цей час необхідно вивчити біографію Генріха Гейне – його основні віхи життя та літературну спадщину. Після чого слід перейти до ознайомлення з ліричним твором «Задзвени із глибини». Учні повинні дослідити особливості твору, розкрити образи та визначити фольклор як основне джерело поезії Гейне.

Учні 9 класів вивчають творчість Генріха Гейне на прикладі віршів зі збірки «Книга пісень» - «На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...». На вивчення всього матеріалу відводиться три години. За цей час учні повинні освоїти специфіку німецького романтизму, познайомитися з творчістю Генріха Гейне, розглянути особливості композиції збірки «Книга пісень» та образу ліричного героя, дослідити елементи фольклору в творчості Гейне.

Нами були запропоновані плани-конспекти уроку для 5 та 9 класів з вивчення творчості Генріха Гейне. В основу позакласного заходу лягла праця Гейне «Подорож від Мюнхена до Генуї».

Ми вважаємо, що перспектива подальшого дослідження цієї теми полягає у необхідності подальшого дослідження жанру подорожі у літературах інших країн. Крім цього, ми вважаємо за потрібне удосконалення методичних матеріалів щодо вивчення творчості Генріха Гейне у школі. Ми пропонуємо ввести в шкільну програму вивчення «Шляхових картин» Гейне в 11 класі.

Додаток А

Шкільна програма з зарубіжної літератури у 5 та 9 класах за загальною редакцією
О.М. Ніколенко від 2012 року зі змінами у 2017-2018

5 клас

Усього – 70 годин;

текстуальне вивчення творів – 56 годин;

розвиток мовлення – 4 години;

позакласне читання – 4 години;

резервний час – 6 годин.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів (за розділами)	Зміст навчального матеріалу
1. Вступ (2 години)	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <p>на прикладі малих фольклорних жанрів</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>осмислює</i> взаємозв'язок усього живого на світі, важливість збереження природи як середовища, необхідного для життя людини (НЛ-1); • <i>використовує</i> народну мудрість у повсякденному житті для уникнення конфліктних ситуацій (НЛ-2); • <i>усвідомлює</i> переваги здорового способу життя в ході вивчення прислів'їв, приказок, загадок, пісень народів світу (НЛ-3); • <i>формує</i> активну життєву позицію (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> значення художньої 	<p>Художня література – духовна скарбниця людства. Роль книжки в сучасному житті.</p> <p>Фольклор, його характерні ознаки. Фольклорні жанри різних народів (прислів'я, приказки, загадки, пісні). Гуманістичні цінності, втілені у фольклорних творах різних народів. Література і фольклор.</p> <p>Теорія літератури (ТЛ). Фольклор, прислів'я, приказка, загадка, пісня.</p> <p>Література і культура (ЛК). Зв'язок фольклорних жанрів із культурними традиціями різних народів і національностей.</p> <p>Україна і світ (УС). Спільні для українського та зарубіжного фольклору (малих жанрів) теми, сюжети, образи.</p> <p>Елементи компаративістики (ЕК). Порівняння малих жанрів фольклору різних народів (на рівні окремих компонентів тексту).</p> <p>Міжпредметні зв'язки (МЗ).</p>

<p><i>літератури в сучасному житті людини й людства;</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає поняття «фольклор», «прислів'я», «приказка», «загадка», «пісня», розрізняє їх за будовою і художніми особливостями;</i> • <i>наводить приклади і розкриває значення (пряме і переносне) 2-3-х прислів'їв, приказок, загадок, пісень;</i> • <i>розкриває зміст фольклорних творів (малих жанрів) різних народів;</i> • <i>установлює подібність прислів'їв, приказок, загадок, пісень різних народів (зокрема з використанням іноземної мови).</i> 	<p><i>Українська мова, українська література, історія, музичне мистецтво.</i></p>
<p>2. Казки народів світу (18 годин)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>набуває досвіду спілкування з природою (НЛ-1);</i> • <i>навчається цінувати власну свободу, ініціативність, обстоює власні позиції; використовує народну мудрість у повсякденному житті для уникнення конфліктних ситуацій (НЛ-2);</i> • <i>навчається кмітливості й винахідливості (НЛ-4).</i> <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виразно читає тексти казок;</i> • <i>визначає головну думку прочитаного;</i> • <i>переказує тексти казок (окремі фрагменти й цілісно);</i> • <i>висловлює враження та власне ставлення до подій творів;</i> • <i>дає характеристику казкових персонажів, оцінює їхні вчинки, моральні якості;</i> • <i>називає основні ознаки фольклорної і літературної казки,</i> 	<p>Жанрова специфіка фольклорної і літературної казки. Різновиди казок (про тварин, чарівні, соціально-побутові та ін.), їхні характерні ознаки.</p> <p>Індійська народна казка «Фарбований шакал». «Панчатантра» – перша у світі фольклорна збірка, книга про основи житейської мудрості.</p> <p>Викриття в образах тварин негативних людських якостей. Повчальний зміст казки.</p> <p>Японські народні казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик», «Момотаро, або Хлопчик-Персик» (1 за вибором учителя). Відображення любові до праці, кмітливості, сміливості, ставлення до природи в образах Іссумбосі, Момотаро. Національний колорит японських казок.</p> <p>Китайська народна казка «Пензлик Маляна». Поетизація мистецтва й уславлення образу митця в казці. Значення фантастичних елементів.</p> <p>Арабська народна казка «Синдбад-Мореплавець» (третя подорож). Утвердження жаги відкриття світу,</p>

наводить приклади з прочитаних творів;

- виявляє елементи будови казок (зачин, основна частина, кінцівка, діалоги, повтори та ін.);
- розкриває гуманістичний зміст казок, моральні цінності, утілені в них;
- знає визначення понять «антитеза», «алегорія», вирізняє їх у прочитаних текстах, розкриває значення антитези й алегорії в казках;
- розуміє поняття «автор літературного твору» (на початковому рівні);
- *розкриває* національний колорит народних і літературних казок, окремі засоби його створення (деталі побуту, національні образи, мовні засоби та ін.);
- називає відомих збирачів і авторів казок (Ш. Перро, брати Я. і В. Грімм, О. Пушкін та ін.);
- *називає* твори мистецтва, у яких утілені казкові образи й сюжети (живопис, музика, мультиплікація, кіно тощо);
- *порівнює* українські та зарубіжні народні казки, установлює в них окремі спільні елементи (образи, сюжети, особливості будови та ін.);
- *називає* імена 2-3-х українських письменників – авторів літературних казок, їхні твори, а також імена 2-3-х українських перекладачів зарубіжних казок.

мужності й людяності в казці. Утілення в образі Синдбада-Мореполавця віри в перемогу людини над обставинами.

Брати Я. і В. Грімм. «Пані Метелиця», «Бременські музиканти» (1 за вибором учителя). Значення діяльності братів Я. і В. Грімм у збиранні й збереженні фольклору. Моральні цінності в казках. Характеристика образів персонажів. Антитеза.

Олександр Сергійович Пушкін (1799–1837). Вступ по поеми «Руслан і Людмила». «Казка про рибалку та рибку», «Казка про мертву царівну і сімох богатирів» (1 за вибором учителя). Синтез фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна. Система образів. Автор.

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875). «Соловей», «Непохитний олов'яний солдатик», «Дикі лебеді», «Снігова королева» (1 за вибором учителя).

Протиставлення «справжнього» і «штучного» в казці «Соловей»; соловей як утілення сили природи й мистецтва. Утвердження сили кохання й відданості в казці «Непохитний олов'яний солдатик». Боротьба добра і зла в казці «Дикі лебеді». Змалювання протистояння щирих людських стосунків фантастичному світу зла в казці «Снігова королева».

Оскар Уайльд (1854–1900). «Хлопчик-Зірка». Казкові персонажі, їхня характеристика. Основний конфлікт. Символічний зміст назви твору. Еволюція образу головного героя.

(ТЛ) Антитеза, алегорія, початкове поняття про автора, початкові поняття про оригінал і переклад.

(ЛК) Національний колорит казок і засоби його створення. Казкові образи й сюжети у творах мистецтва (живопис, кіно, музика, мультиплікація та ін.).

(УС) Типологічно подібні образи в зарубіжних і українських казках (Іссумбосі – Хлопчик-Мізничик;

	<p><i>Фарбований Шакал – Фарбований Лис та ін.).</i></p> <p>(ЕК) Спільні елементи зарубіжних казок (теми, образи, особливості будови). Зіставлення оригіналів (фрагментів) зарубіжних казок з їхніми українськими перекладами (за умови володіння відповідною іноземною мовою).</p> <p>(МЗ) Іноземна мова, історія, музичне мистецтво, образотворче мистецтво, природознавство.</p>
<p>3. Природа і людина (8 годин)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пізнає</i> красу навколишнього середовища, усвідомлює взаємозв'язки людини і природи (НЛ-1); • <i>усвідомлює</i> відповідальність за свої вчинки (НЛ-2); • <i>осмислює</i> цінність життя (НЛ-3); • <i>цінує</i> ініціативність та особистісну позицію (НЛ-4). <p>Предметні компетентності:</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • виразно читає і емоційно сприймає віршовані й прозові твори; • дає визначення термінів «тема», «ідея», розкриває їх у прочитаних творах, наводить відповідні цитати; • визначає ставлення автора до світу природи, знаходить і коментує відповідні цитати; • дає визначення понять «епітет», «метафора», вирізняє їх у прочитаних текстах, установлює роль у розкритті авторського задуму; • виявляє специфіку літературного пейзажу порівняно з іншими творами мистецтва (живопису, музики); • установлює зв'язок прочитаних літературних творів із фольклором на рівні окремих образів, художніх 	<p>Джон Кітс (1795–1821). «Про коника та цвіркуна». Поетизація образу природи у вірші, його ідея («Поезія землі не вмере ніколи...»).</p> <p>Йоганн Вольфганг Гете (1749–1832). «Нічна пісня подорожнього». Зображення взаємозв'язку різних сфер природи й людини в поетичному творі.</p> <p>Генріх Гейне (1797–1856). «Задзвени із глибини...». Утілення краси весняної природи у вірші. Зв'язок із фольклором (пісня).</p> <p>Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946). «Снап», «Лобо», «Доміно» (1 за вибором учителя). Авторські спостереження за світом природи. Утвердження любові до всього живого. Зображення художніх образів, їхнє розкриття в подіях твору.</p> <p>(ТЛ) Початкове поняття про вірш. Пейзаж, тема, ідея, епітет, метафора.</p> <p>(ЛК) Пейзаж у літературі та інших видах мистецтва.</p> <p>(УС) Українські переклади творів зарубіжних авторів про природу.</p> <p>(ЕК) Елементи фольклору в літературних творах про природу (Г. Гейне).</p> <p>(МЗ) Іноземна мова, музичне мистецтво, образотворче мистецтво, природознавство.</p>

засобів, жанрових рис (пісня).	Завершення I семестру
4. Світ дитинства (10 годин)	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> необхідність розв’язання проблем довкілля (НЛ-1); • <i>розуміє</i> важливість вияву ініціативи в суспільному житті (НЛ-2); • <i>усвідомлює</i> переваги позитивного мислення для збереження здоров’я (НЛ-3); • <i>характеризує</i> героїв творів щодо їхньої винахідливості, підприємливості та кмітливості (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виразно читає</i> фрагменти текстів (зокрема читання в особах, коментоване читання); • <i>має</i> початкові уявлення про «сюжет» (як художню послідовність подій); • <i>називає</i> елементи сюжету (експозиція, зав’язка, розвиток дії, кульмінація, розв’язка), <i>визначає</i> їх у творах; • <i>розповідає</i> про основні події прочитаних творів Марка Твена і Е. Портер; • <i>переказує</i> окремі розділи (фрагменти) прозових текстів; • <i>знає і розуміє</i> поняття «портрет», <i>визначає</i> у тексті портрети персонажів; • <i>характеризує</i> образи персонажів, <i>дає оцінку</i> їхнім моральним якостям, вчинкам; • <i>визначає</i> окремі художні засоби створення образів персонажів (портрет, учинки, мова, ставлення до інших тощо); 	<p>Марк Твен (1835–1910). «Пригоди Тома Соєра». Світ дорослих і світ дітей у повісті. Том Соєр і Гекльберрі Фінн. Ставлення автора до своїх героїв. Провідні ідеї твору (дружба, кохання, людяність та ін.).</p> <p>Елеанор Портер (1868–1920). «Полліанна». Щирість, мужність і оптимізм героїні твору, її вплив на життя міста. Полліанна та її друзі. Художні засоби розкриття образу Полліанни. Ідея радості життя й відкриття світу у творі.</p> <p><i>(ТЛ) Портрет. Початкові поняття про сюжет, повість, роман.</i></p> <p><i>(ЛК) Утілення сюжетів творів Марка Твена і Е. Портер у кіно, живописі, графіці та інших видах мистецтва.</i></p> <p><i>(УС) Українські переклади творів Марка Твена, Е. Портер.</i></p> <p><i>(ЕК) Том Соєр і Гекльберрі Фінн. Том Соєр і Полліанна.</i></p> <p><i>(МЗ) Іноземна мова, музичне мистецтво, образотворче мистецтво.</i></p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>має початкові уявлення про поняття «повість», «роман», визначає їхні жанрові ознаки на прикладі прочитаних творів;</i> • <i>порівнює образи Тома Соєра і Гекльберрі Фінна, Тома Соєра і Полліанни, визначає схожість і відмінність між ними (на рівні рис характеру);</i> • <i>знає українських перекладачів творів Марка Твена і Е. Портер.</i> 	
<p>5. Сила творчої уяви (8 годин)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює важливість знаходити спільну мову з природою (НЛ-1);</i> • <i>розрізняє поняття «добро» і «зло» (НЛ-2);</i> • <i>розуміє необхідність здорового способу життя (НЛ-3);</i> • <i>осмислює важливість лідерських ініціатив (НЛ-4).</i> <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає основні відомості про письменника Льюїса Керролла, переклади його книжок;</i> • <i>розповідає про творчу історію книжки «Аліса в Країні Див»;</i> • <i>переказує зміст основних епізодів твору Льюїса Керролла;</i> • <i>описує і характеризує образ Аліси, а також персонажів, що її оточують;</i> • <i>визначає ознаки казки й повісті у творі Льюїса Керролла;</i> • <i>виявляє особливості художньої мови повісті-казки «Аліса в Країні Див» на підставі фрагментів оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) або на підставі перекладу;</i> • <i>дає визначення поняття «фантастика», виявляє фантастичні</i> 	<p>Льюїс Керролл (1832–1898). «Аліса в Країні Див». Творча історія книжки, її зв'язок із біографією письменника та життям Англії «вікторіанської» доби. Образ Аліси, світ її уяви і захопливі пригоди. Персонажі, які оточують героїню. Особливості художньої мови твору. Організація казки як гри (гра з часом і простором, гра зі словами (назвами), гра з правилами).</p> <p>Марина Іванівна Цвєтаєва (1892–1941). «Книги в червоній палітурці». Чарівний світ літератури й мистецтва у вірші М. І. Цвєтаєвої. Знайомі образи з прочитаних книг (Том Соєр, Гекльберрі Фінн та ін.). Образ ліричної героїні, котра любить читати. Роль літературних і музичних асоціацій у творі.</p> <p>(ТЛ) Початкові поняття про фантастику. Поглиблення понять про казку (літературну), повість, вірш.</p> <p>(ЛК) Утілення сюжету повісті-казки Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» у різних видах мистецтва (кіно, мультиплікація, музика та ін.).</p> <p>(УС) Переклади й видання книжок Льюїса Керролла.</p> <p>(ЕК) Елементи казки у творі.</p> <p>(МЗ) Музичне мистецтво, образотворче мистецтво, природознавство, математика, іноземна мова.</p>

<p>елементи у творі Льюїса Керролла;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> особливості розвитку сюжету в ліричному творі М. І. Цветаєвої (як плин почуттів, спогадів, роздумів, образів); • <i>характеризує</i> образ ліричної героїні вірша «Книги в червоній палітурці», світ її захоплень; • <i>розповідає</i> про свої улюблені книжки, мистецькі вподобання. 	
<p>6. Сучасна література. У колі добрих героїв (8 годин) (1-2 твори за вибором учнів і вчителя)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> взаємозв'язок усього живого на землі (НЛ-1); • <i>розуміє</i> важливість сімейних зв'язків (НЛ-2); • <i>осмислює</i> необхідність дотримання здорового способу життя, важливість ненасильницького розв'язання конфліктів (НЛ-3); • <i>оцінює</i> креативність як важливу рису людського характеру (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>називає</i> імена популярних сучасних письменників, їхні твори для дітей; • <i>переказує</i> близько до тексту зміст прочитаних творів; • <i>розкриває</i> особливості сюжету; • <i>визначає</i> актуальні ідеї творів; • <i>характеризує</i> образи персонажів у їхніх вчинках, ставленні до інших; • <i>висловлює</i> власне судження щодо подій і вчинків героїв; • <i>розрізняє</i> поняття «персонаж» (як утілення загального в конкретному, дійова особа у творі) і «герой» (персонаж із яскравими індивідуальними рисами, рушій сюжету, центр твору); 	<p>Роальд Дал (1916–1990). «Чарлі і шоколадна фабрика». Цікаві пригоди хлопчика Чарлі та його друзів на казковій шоколадній фабриці містера Вонкі. Доброта і щирість головного героя.</p> <p>Туве Янсон (1914–2001). «Комета прилітає», «Капелюх Чарівника», «Зима-чарівниця» (1 за вибором). Чарівність художнього світу твору. Його персонажі, утілення в них ідей доброти, щирості, сімейних цінностей.</p> <p>Пауль Маар (нар. 1937). «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу». Яскравість художнього світу твору. Оптимістичний образ Суботика, його віра в силу думки й фантазії. Реальне і фантастичне у творі. Елементи фольклору (казки) та їхнє значення для розкриття головної ідеї – реалізації мрій, бажань і прагнень особистості.</p> <p>(ТЛ) Персонаж і герой літературного твору.</p> <p>(ЛК) Твори сучасного мистецтва (кіно, театр та ін.) для дітей і про дітей.</p> <p>(УС) Сучасні книжки українських та зарубіжних письменників для дітей.</p> <p>(ЕК) Дитячі персонажі в класичній і сучасній літературі: динаміка змін.</p> <p>(МЗ) Природознавство, образотворче</p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>розповідає</i> про свої улюблені твори сучасної літератури, <i>пояснює</i>, чому саме вони привернули увагу. 	<p><i>мистецтво.</i></p>
<p>7. Підсумки (2 години)</p>	
<p>2</p> <p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>розуміє</i> взаємозв'язки людини і навколишнього середовища (НЛ-1) ; • <i>орієнтується</i> на ненанасильницьке розв'язання конфліктів (НЛ-2); • <i>осмислює</i> переваги здорового способу життя та безпечної поведінки (НЛ-3); • <i>усвідомлює</i> роль ініціативності та підприємливості в суспільстві (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> імена авторів та українських перекладачів творів зарубіжних письменників, що вивчалися протягом року; • <i>розкриває</i> ідейно-художній зміст прочитаних творів; • <i>виявляє</i> набуті вміння й навички елементів аналізу та інтерпретації окремих компонентів тексту (сюжету, персонажів, художніх особливостей тощо). 	<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу.</p> <p><i>(МЗ) Українська література.</i></p>
<p style="text-align: center;"><u>Завершення II семестру (+ 6 год. резерв)</u></p>	
<p>Для вивчення напам'ять</p> <ul style="list-style-type: none"> • О. С. Пушкін. Вступ по поеми «Руслан і Людмила». • Й. В. Гете. «Нічна пісня подорожнього». • Г. Гейне. «Задзвени із глибини...». 	

9 клас

Усього – 70 годин;

текстуальне вивчення творів – 58 годин;

розвиток мовлення – 4 години;

позакласне читання – 4 годин;

резервний час – 4 години.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів (за розділами)	Зміст навчального матеріалу
1. Вступ (2 години)	
<p>Ключові компетентності <i>Учень (учениця):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> у свідомлює зв'язок різних ознак культурного, соціального, технологічного розвитку людства (НЛ-1); цінує спільну працю, громадянську ініціативу (НЛ-2). <p>Предметні компетентності <i>Учень (учениця):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> дає визначення поняття «жанр», розуміє його зв'язок із родовим поділом літератури; називає жанри, які належать до різних родів (епос, лірика, драма), а також міжродові утворення (наприклад, балада, поема та ін.); визначає жанрові ознаки творів (на прикладі прочитаних текстів); дає визначення поняття «стиль», розрізняє стилі загальні (епох, напрямів, течій) та індивідуальні (стилі письменників); знає складники стилю (тематика, образотворчість, сюжетно-композиційні особливості, поетична мова); порівнює окремі жанри в національних літературах (на 	<p>Літературні жанри і стилі. Перехідні явища в літературі.</p> <p><i>(ТЛ) Жанр, стиль.</i></p> <p><i>(ЛК) Жанри і стилі як органічні елементи культури. Загальне і національне в структурі жанрів і стилів.</i></p> <p><i>(УС) Жанрово-стильові тенденції в українській та зарубіжних літературах на етапах літературного процесу.</i></p> <p><i>(ЕК) Специфіка жанрів у різних національних літературах (оповідання, роман, сонет та ін.). Розмаїття індивідуальних стилів митців.</i></p> <p><i>(МЗ) Українська література, художня культура.</i></p>

прикладі прочитаних творів).	
2. Просвітництво (9 годин)	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює особисту відповідальність за стан навколишнього середовища (НЛ-1); • розуміє роль ініціативи в суспільстві (НЛ-2); • осмислює значення безпечної поведінки в критичних ситуаціях (НЛ-3); • ставить перед собою мету й системно працює для її реалізації (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • розкриває чинники (історичні, філософські, естетичні) розвитку європейської літератури доби Просвітництва; • знає основні художні напрями розвитку літератури й мистецтва Просвітництва, називає їхні ознаки, представників; • називає ключові ідеї Просвітництва, виявляє їх у прочитаних творах; • визначає особливості сюжету й композиції роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера»; • розкриває жанрову своєрідність роману «Мандри Гуллівера» (поєднання реалістичних елементів і соціальної фантастики); • знаходить приклади езопової мови у творі Дж. Свіфта; • характеризує образ Гуллівера, визначає художні засоби його створення; • знаходить у романі Дж. Свіфта приклади гумору, іронії, сатири, сарказму, визначає їхні функції у творі; 	<p>Історичні умови та провідні ідеї Просвітництва. Вплив філософії на літературу й культуру доби. Художні напрями (просвітницький класицизм, просвітницький реалізм, сентименталізм).</p> <p>Джонатан Свіфт (1667–1745). «Мандри Лемюеля Гуллівера» (1 частина). Історія написання твору. Просвітницькі ідеї у творі. Образ Гуллівера як втілення концепції нової людини. Жанрова своєрідність роману (поєднання реалістичних елементів і соціальної фантастики). Засоби комічного (гумор, іронія, сатира, сарказм). Езопова мова.</p> <p>Йоганн Вольфганг Гете (1749–1832). Поезії «Вільшаний король», «Травнева пісня», «Прометей». Роль Й. В. Гете в історії Просвітництва. Нове розуміння природи у ліриці Й. В. Гете. Міфологічний зміст образів вірша «Вільшаний король». Ідея кохання й щастя у «Травневій пісні», ознаки фольклору. Волелюбні мотиви та протистояння образів персонажів у «Прометей». Образ Прометея.</p> <p>Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер (1759–1805). «До радості». Просвітницька ідея об'єднання людства в оді «До радості» Ф. Шиллера. Пафос твору, який став гімном Євросоюзу.</p> <p><i>(ТЛ) Поглиблення понять про роман, оду. Композиція.</i></p> <p><i>(ЛК) Європейське мистецтво доби Просвітництва.</i></p> <p><i>(УС) Ідеї Просвітництва в Україні.</i></p> <p><i>(ЕК) Порівняння оригіналів і художніх перекладів (у фрагментах і цілісно за умови володіння учнями іноземною мовою).</i></p> <p><i>(МЗ) Історія, математика.</i></p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>розкриває</i> ідеї, <i>аналізує</i> мотиви й образи в ліричних творах Й. В. Гете; • <i>пояснює</i>, чому ода «До радості» Ф. Шиллера стала гімном Євросоюзу. 	
<h3>3. Романтизм (18 годин)</h3>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> взаємозв'язок людини і навколишнього середовища (НЛ-1); • <i>розуміє</i> необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2); • <i>визначає</i> тактику поведінки в небезпечних ситуаціях (НЛ-3); • <i>оцінює</i> проблему і відповідно до цього <i>ухвалює рішення</i> (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначає</i> специфічні ознаки романтизму як художнього напрямку в літературі й мистецтві, чинники його розвитку (історичні, естетичні, філософські), національну специфіку в різних країнах; • <i>розповідає</i> про основні віхи життя і творчості митців, їхній внесок у духовну скарбницю світової та національних літератур; • <i>визначає</i> провідні теми й мотиви ліричних творів письменників-романтиків; • <i>аналізує</i> романтичні образи, засоби їхнього створення; • <i>знаходить</i> у тексті, <i>інтерпретує</i> зміст романтичних символів; • <i>виявляє</i> зв'язок романтичних творів із фольклором, <i>знаходить</i> відповідні елементи (образи, символи, мотиви, жанрові ознаки тощо); • <i>виявляє</i> зв'язок творів із традиціями світової культури (Біблією, філософією, мистецтвом тощо); 	<p>Історичні, естетичні, філософські чинники розвитку романтизму. Основні ознаки романтизму як напрямку в літературі й мистецтві. Романтизм у різних країнах.</p> <p>Генріх Гейне (1797–1856). «Книга пісень» («На півночі кедр одинокий...», «Не знаю, що стало зо мною...», «Коли розлучаються двоє...»). Специфіка німецького романтизму і творчість Г. Гейне. «Книга пісень»: особливості композиції збірки, образ ліричного героя, фольклорні елементи (образи, мотиви, символи, жанрові ознаки пісні та ін.). Утілення високого почуття кохання у віршах митця. Особливості поетичної мови творів.</p> <p>Джордж Ноел Гордон Байрон (1788–1824). «Хотів би жити знов у горах...», «Мій дух як ніч...». Поема «Мазепа» або «Паломництво Чайльд Гарольда». Вплив творчості Дж. Байрона на розвиток романтизму в Європі. Протиставлення мрії і дійсності у ліриці поета. Фольклорні та біблійні мотиви у віршах Дж. Байрона.</p> <p>Українська тема в поемі «Мазепа». Специфіка зображення образу гетьмана у творі (монолог героя, романтичний пейзаж як засіб увиразнення образу, динаміка образу та ін.).</p> <p>Відображення духовного життя особистості та суспільства, історії та культури Європи в поемі «Паломництво Чайльд Гарольда». Герой і автор: схожість і відмінність. Особливості віршової організації поеми (спенсерова строфа).</p> <p style="text-align: center;">ВЗАЄМОДІЯ РОМАНТИЗМУ І РЕАЛІЗМУ</p> <p>Олександр Сергійович Пушкін (1799–1837). Лірика («До А. П. Керн» («Я пам'ятаю мить чудову...»), «Я вас</p>

- *аналізує* (цілісно) ліричні вірші поетів-романтиків, поему («Мазепа» або «Паломництво Чайльд Гарольда» Дж. Байрона);
- *виявляє* жанрові ознаки поеми й роману доби романтизму та взаємодії романтизму з реалізмом (на прикладі творів Дж. Байрона, О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова);
- *визначає* особливості віршового розміру, строфічної організації поетичних творів (на прикладах прочитаних текстів);
- *виявляє* художнє новаторство митців – відкриття нових тем і мотивів, збагачення художньої мови, нові рішення в галузі образотворчості, жанрів тощо;
- *порівнює* оригінали (за умови володіння іноземною мовою), художні переклади, переспіви творів письменників;
- *установлює* трансформацію байронічних мотивів у російському романтизмі (О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов);
- *виявляє* схожість і відмінності в підходах митців у розкритті теми «пам'ятника» (Горацій, О. С. Пушкін);
- *порівнює* образи Євгенія Онегіна та Печоріна;
- *розповідає* про роль України в житті й творчості митців, *пояснює* посилення інтересу Європи до України в добу романтизму;
- *знає* імена українських перекладачів творів європейських романтиків;
- *розповідає* про відкритість романтизму як художнього напрямку, його взаємодію з іншими напрямами, *демонструє* формування реалістичних тенденцій у межах романтизму (на прикладі прочитаних творів);
- *виявляє* особливості індивідуальних стилів митців (на прикладі прочитаних творів).

кохав...», «Я пам'ятник собі поставив незотлінний...»). «Євгеній Онегін».

Значення творчості О. С. Пушкіна для розвитку російської та світової літератури. Провідні мотиви його лірики. Тема кохання і призначення мистецтва у віршах митця.

Взаємодія романтизму і реалізму в романі О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін». Реалістичне висвітлення романтичних тем (кохання, відчуження особистості, життя і смерті, розладу мрії та дійсності тощо) і образів (Онегін – Тетяна, Ленський – Ольга). Традиції світової літератури і культури у творі (вплив Дж. Байрона та ін.). Дзеркальна композиція (лист Тетяни – відповідь Онегіна – дуель – лист Онегіна – відповідь Тетяни). Зображення різних сфер життя (історії і сучасності, столиці і провінції, народних звичаїв і кола культурних інтересів суспільства тощо). Художнє новаторство О. С. Пушкіна (у жанрі, мові, авторській позиції, підході до зображення дійсності). Образ автора.

Михайло Юрійович Лермонтов (1814–1841). Лірика («Сосна», «І нудно і сумно...», «На дорогу йду я в самотині...»). «Герой нашого часу» (огляд, 3-4 уривки за вибором учителя).

Мотиви світової скорботи у ліриці М. Ю. Лермонтова. Зв'язок творчості митця із традиціями європейського романтизму (Дж. Байрона, Г. Гейне та ін.).

Особливості розвитку сюжету й композиції в романі «Герой нашого часу». Зв'язок твору з історичною та духовною атмосферою доби. Складність образу Печоріна, його духовна трагедія. Новаторство М. Ю. Лермонтова в жанрі роману.

(ТЛ) Поглиблення понять про поему (романтична), роман (роман у віршах, філософсько-психологічний), віршовий розмір. Строфа (онегінська).

(ЛК) Романтизм у різних видах мистецтва (живопис, музика та ін.).

(УС) Україна в житті й творчості

	<p>зарубіжних митців. (ЕК) Порівняння віршів «На півночі кедр одинокий...» Г. Гейне й «Сосна» М. Ю. Лермонтова. Трансформація байронічних мотивів у творчості О. С. Пушкіна і М. Ю. Лермонтова. Порівняння образів Євгенія Онегіна і Печоріна. Тема «пам'ятника» у творчості Горація, О. С. Пушкіна. Порівняння оригіналів, художніх перекладів, переспівів.</p> <p>(МЗ) Художня культура, історія, географія.</p> <p>Завершення I семестру</p>
<p>4. Реалізм (13 годин)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює необхідність поваги до людини, розпізнає уявні і справжні життєві цінності, цінує вияв милосердя та співчуття до людини (НЛ-2); • осмислює причинно-наслідкові рішення між власними рішеннями і поведінкою та здоров'ям та безпекою(НЛ-3); • розуміє роль ініціативності в суспільстві (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • дає визначення поняття «реалізм», називає його провідні ознаки, виявляє їх у прочитаних творах; • розуміє особливості взаємодії реалізму з іншими напрямками ХІХ століття (романтизмом, натуралізмом); • розповідає про основні віхи життя й творчості митців; • розкриває особливості світогляду письменників; • визначає актуальні проблеми, теми творів; • устанавлює сюжетно- 	<p>Поняття про реалізм та історія його формування. Характерні ознаки реалізму як літературного напрямку (зв'язок із дійсністю, аналітизм, типовість образів і ситуацій, розкриття впливу соціального середовища на людину, критичний пафос, дослідження життя суспільства, психологізм та ін.). Взаємодія реалізму з іншими напрямками ХІХ ст. (романтизмом, натуралізмом).</p> <p>Оноре де Бальзак (1799–1850). «Гобсек». Основні віхи творчості та особливості світогляду письменника. «Людська комедія»: історія написання, художня структура, тематика і проблематика, образи. Повість «Гобсек» у структурі «Людської комедії». Сюжетно-композиційні особливості твору («розповідь у розповіді»). Багатогранність образу Гобсека (як соціального типу доби, як філософа та ін.), засоби його створення (портрет, психологічна деталь, монолог, вчинки, філософське ставлення до життя та ін.).</p> <p>Микола Васильович Гоголь (1809–1852). Петербурзький етап життя і творчості письменника.</p> <p>«Ревізор». Творча історія п'єси. Образи чиновників. Образ Хлестакова та його динаміка. Засоби комічного у творі. Специфіка художнього конфлікту й жанру п'єси.</p> <p>«Шинель». Цикл петербурзьких повістей:</p>

<p>композиційні особливості творів;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>аналізує</i> прочитані тексти цілісно і в окремих фрагментах; • <i>аналізує</i> образи персонажів як типові з визначенням засобів їхнього створення (портрет, психологічні деталі, інтер'єр, мова, стосунки із середовищем, з іншими персонажами тощо); • <i>дає визначення</i> поняття «психологізм», <i>розкриває</i> специфіку психологізму в прочитаних творах; • <i>інтерпретує</i> вчинки персонажів, <i>дає їм власну оцінку, висловлює</i> судження щодо певних ситуацій, <i>аргументує</i> свою позицію прикладами, цитатами з текстів; • <i>виявляє</i> художнє новаторство митців; • <i>розкриває</i> специфіку аналітичного підходу письменників до зображення дійсності (зображення людини у зв'язках із середовищем, змалювання різних верств суспільства, точність деталей і описів тощо); • <i>розповідає</i> про зв'язки письменників з Україною, увічнення їхньої пам'яті в музеях і пам'ятниках, утілення образів і сюжетів їхніх книг у творах мистецтва; • <i>порівнює</i> особливості втілення теми грошей та їхнього згубного впливу на людину й суспільство у творчості О. де Бальзака і М. В. Гоголя (на прикладі прочитаних творів). 	<p>основні теми та проблеми. Побутовий, психологічний і філософський плани повісті «Шинель». Особливості сюжету й композиції. Образ Башмачкіна та засоби його створення. Образ столиці (як чужого й ворожого для людини простору). Трактування фіналу, значення елементів фантастики в реалістичному творі. Тема «маленької людини».</p> <p><i>(ТЛ) Поглиблення понять про образ (типовий), повість (соціально-психологічна, соціально-побутова, філософська), оповідання, комедію, художню деталь (психологічна). Психологізм, інтер'єр.</i></p> <p><i>(ЛК) Утілення образів і сюжетів творів О. де Бальзака, М.В. Гоголя у мистецтві (ілюстраціях, кіно, театрі тощо).</i></p> <p><i>(УС) О. де Бальзак і Україна. Значення М. В. Гоголя для розвитку української та зарубіжних літератур.</i></p> <p><i>(ЕК) Зіставлення специфіки розкриття теми грошей та їхнього впливу на людину у творчості О. де Бальзака й М. В. Гоголя.</i></p> <p><i>(МЗ) Художня культура, іноземна мова, географія, історія.</i></p>
--	--

5. Нові тенденції у драматургії кінця XIX–початку XX ст. (7 годин)

<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> необхідність брати на себе відповідальність за власні рішення (НЛ-2); • <i>виробляє</i> вміння опановувати себе (НЛ-3); 	<p>«Стара» і «нова драма». Зміни в драматургії кінця XIX – початку XX ст.</p> <p>Генрік Ібсен. «Ляльковий дім», Бернард Шоу. «Пігмаліон» (1-2 твори на вибір учителя)</p> <p>Генрік Ібсен (1828–1906). «Ляльковий</p>
--	---

<ul style="list-style-type: none"> • <i>розрізняє</i> щирі і меркантильні наміри (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>виявляє</i> у творах письменників провідні проблеми, теми, мотиви; • <i>характеризує</i> художні образи, <i>виявляє</i> в тексті художні засоби їхнього створення; • <i>аналізує</i> твори у єдності змісту та форми; • <i>висловлює</i> власні судження щодо актуальних тем і проблем, образів і подій творів, <i>аргументує</i> свою думку прикладами з тексту, відповідними цитатами; • <i>розповідає</i> про основні віхи життя й творчості митців; • <i>знає</i> українські переклади творів, <i>зіставляє</i> їх з оригіналами (за умови володіння іноземною мовою); • <i>здійснює</i> пошуково-дослідницьку діяльність у галузі літератури (збирання відомостей про письменників, систематизація фактів, аналіз окремих літературних явищ, підготовка повідомлення, презентації тощо); • <i>користується</i> літературознавчими словниками, енциклопедіями та іншими видами джерел (зокрема інтернет-ресурсами). 	<p>дім».</p> <p>Роль Г. Ібсена в розвитку світової драматургії, його новаторство. «Ляльковий дім» як соціально-психологічна драма. Особливості драматичного конфлікту та розвиток сценічної дії (зовнішньої і внутрішньої). Композиція п'єси. Образна система. Підтекст. Символіка. Відкритість фіналу.</p> <p>Бернард Шоу (1856–1950). «Пігмаліон». Особливості світогляду Б. Шоу. Специфіка втілення античного міфу в п'єсі «Пігмаліон». Динаміка образу Елайзи Дулітл. Ідеї «одухотворення» людини й життя засобами мистецтва, збереження національної культури, розвитку мови.</p> <p>(ТЛ) «Нова драма», ібсенізм.</p> <p>(ЛК) Утілення драматичних творів Г. Ібсена і Б. Шоу в театрі, кіно.</p> <p>(УС) Українські перекладачі творів зарубіжної літератури кінця XIX–початку XX ст.</p> <p>(ЕК) Порівняння особливостей «старої» та «нової драми», образів персонажів.</p> <p>(МЗ) Художня культура, іноземна мова.</p>
---	---

6. Література XX–XXI ст. Життя, історія, культура (7 годин)

<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>обґрунтовує</i> вплив культурного, соціального, економічного чинників на розвиток людства; <i>характеризує</i> цілісну наукову картину світу (НЛ-1); • <i>усвідомлює</i> моральну відповідальність за свої вчинки; <i>аналізує</i> принципи і механізми функціонування суспільства (НЛ-2); 	<p>(1-2 твори за вибором учнів і вчителя)</p> <p>Шолом-Алейхем (1859–1916). «Тев'є-молочар». Тема історичного зламу, який пройшов крізь долю людини і народу на межі XIX–XX ст. Образна система твору. Філософські проблеми. Народний гумор. Сучасні інтерпретації твору в театрі, кіно та інших видах мистецтва.</p> <p>Михайло Опанасович Булгаков. (1891–1940). «Собаче серце». Українські сторінки життя і творчості М.О. Булгакова. М.О.</p>
--	--

- *розуміє* відповідальність за духовне й фізичне здоров'я, *прогнозує* ризики непродуманих наукових та суспільних експериментів (НЛ-3);
- *цінує* ініціативність та підприємливість (НЛ-4).

Предметні компетентності

Учень (учениця):

- *знає* основні відомості про життя і творчість митців;
- *виявляє* актуальні проблеми, теми в прочитаних творах, їхній зв'язок із проблемами суспільства, історії, культури, існування людини, її морального вибору;
- *виявляє* ознаки різних літературних напрямів у прочитаних творах;
- *знає* характерні ознаки різних жанрів, *виявляє* їх у творах письменників;
- *характеризує* образи провідних героїв, *простежує* особливості їхньої внутрішньої зміни, *виявляє* відповідні художні засоби;
- *створює рецензію* (усну або письмову) на сучасний твір літератури (або кіно, театру);
- *обстоює* власну точку зору, *веде* полеміку щодо актуальних проблем і тенденцій розвитку сучасної літератури, зокрема в аспекті її взаємодії з іншими видами мистецтва;
- *презентує* свої улюблені твори сучасної літератури на уроці, *виявляє* в них риси художності;
- *володіє* навичками роботи з бібліотечними фондами, інтернет-ресурсами з метою пошуку необхідної книги, творчого читання;
- *знає* популярні книжкові серії для молоді, сучасні літературно-художні видання, інтернет-портали творів зарубіжної літератури;
- *аналізує* твори сучасних

Булгаков і влада, трагедія митця. «Собаче серце» як метафора соціальних експериментів революційної доби. Конфлікт натовпу, масової свідомості та інтелекту, культури. Персонажі-«двійники» (Шаріков – Швондер).

Рей Дуглас Бредбері (1920–2012). «451° за Фаренгейтом». Тривога за майбутнє суспільства в романі-антиутопії «451° за Фаренгейтом». Тема знецінення культури. Провідні мотиви твору – книги (читання), пожежі, тотального контролю, інакомислення тощо. Натовп і влада. Важке прозріння особистості в тоталітарному суспільстві.

Гарпер Лі (1926–2016). «Убити пересмішника».

Проблема входження молоді в дорослий світ, зіткнення із жорстокістю. Моральні ідеали у творі.

Ерік Вольф Сігел (1937–2010). «Історія одного кохання». Розповідь про зворушливе і трагічне кохання студента, сина мільйонера, до дочки бідного італійського емігранта. Проблеми життя і смерті, любові й відданості у творі.

(ТЛ) Класична і масова література. Рецензія. Поглиблення поняття про «художність».

(ЛК) Бібліотечні та інтернет-ресурси, їхнє використання для збагачення кола читання, розвитку навичок творчої роботи з книгою. Взаємодія різних видів мистецтва (кіно і література та ін.), комп'ютерних технологій і літератури. Сучасні літературно-художні видання, інтернет-портали творів зарубіжної літератури. Міжнародні літературні премії.

(УС) Українські перекладачі творів зарубіжної класики і сучасної літератури. Шолом-Алейхем і Україна.

(ЕК) Переосмислення сюжетів, образів, мотивів зарубіжної літератури і культури у творах мистецтва.

(МЗ) Історія, художня культура.

<p>зарубіжних авторів у єдності змісту й форми;</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>знає</i> визначні міжнародні літературні премії сучасності; • <i>називає</i> зарубіжних письменників-лауреатів міжнародних премій у галузі художньої літератури, твори митців, відзначені преміями. 	
<p>7. Підсумки (2 години)</p>	
<p>Ключові компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>усвідомлює</i> красу природи, її благотворний вплив на людину, <i>розуміє</i> відповідальність за спроби змінити навколишній світ (НЛ-1); • <i>оцінює</i> свою роль у суспільстві, <i>бере участь</i> у процесі ухвалення рішень (НЛ-2); • <i>осмислює</i> причинно-наслідкові зв'язки між безпечною поведінкою та здоров'ям (НЛ-3); • <i>продукує</i> власні ідеї та ініціативи, <i>обстоює</i> власну думку, використовуючи доцільні мовні засоби (НЛ-4). <p>Предметні компетентності</p> <p>Учень (учениця):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>визначає</i> основні етапи літературного процесу ХІХ–ХХ ст., їхні особливості, зв'язок із розвитком культури і мистецтва; • <i>розрізняє</i> літературні напрями, течії, роди, жанри ХІХ–ХХ ст.; • <i>установлює</i> жанрово-родову належність творів, їхню жанрову й стильову своєрідність; • <i>називає</i> представників різних літературних напрямів, течій, мистецьких тенденцій, <i>виявляє</i> їхній внесок у національну та світову скарбницю художніх цінностей; • <i>застосовує</i> літературознавчі поняття в процесі аналізу й 	<p>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу.</p> <p><i>(МЗ) Українська література.</i></p>

<p>інтерпретації літературних творів;</p> <ul style="list-style-type: none">• <i>аналізує, оцінює, порівнює</i> літературні твори і явища.	
<u>Завершення II семестру (+ 3 год. резерв)</u>	
<p>Для вивчення напам'ять</p> <ul style="list-style-type: none">• Ф. Шиллер. «До радості»• Г. Гейне. «Не знаю, що стало зо мною...»• О.С.Пушкін (1 вірш за вибором учителя та учнів)• М. Ю. Лермонтов. «На дорогу йду я в самотині...»	

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверинцев С.С. История всемирной литературы, т.1.М., Элитариум, 2003. 455 с.
2. Барашкова С.Н. «Путевые картины» Генриха Гейне и немецкий путевой очерк первой половины XIX века. Автореф. дис. .канд. фил. наук. М.: МГУ, 1982.-23 с.
3. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет М.: Худож. лит., 1975. 502 с.
4. Белецкий А.И. Избранные труды по теории литературы. М.: Просвещение, 1964. -478 с.
5. Большая литературная энциклопедия / [Красовский В.Е., Леденев А.В., Ситников В.П. та ін.]. - М.: Филологическое общество "Слово"; Эксмо, 2006. 845 с.
6. Бродская С.Я. Политическая сатира в прозе Гейне 30-40х годов. Автореф. дис. .канд. фил. наук. М.: ИМЛИ им. А.М. Горького, 1950. -16с.
7. Бугров. Б. С. Русская литература XIX - XX веков / Б. С. Бугров, М. М. Голубков. - М.: Аспект-Пресс, 2000
8. Бузулан Г.В. - Комплексне вивчення // Заруб. літ. в навч. закл. - 2017 - №9 - с.50
9. Вестник Нижегородского государственного университета имени Н.И. Лобачевского. "Путешествие" как жанр художественной литературы: вопросы теории. Н. Новгород, 2008. С.277-282.
10. Волинський П.К. Основи теорії літератури // П.К Волинський — К., 1967
11. Вольтер Ф,М,А, Философские письма. В кн.: Эстетика. Статьи и письма, предисловия и рассуждения. М., 1974.
12. Вульф, Б. З., Поташник, М. М. Организатор внеклассной и внешкольной воспитательной работы [текст] / Б.З. Вульф, М.М. Поташник. - М. : Просвещение, 1983.

13. Гальорка О.А. Виховна спрямованість позакласна роботи // УМЛШ. – 1982. - №3. – С.60-65.
14. Гаспаров М.Л. Избранные статьи. М., Экономикс, 2005. 544 с.
15. Гейне Г. Избранные произведения (на немецком языке) / Сост. А.А. Гугнин. М., 1980.
16. Гиждеу С.П. Генрих Гейне / Сергей Павлович Гиждеу. - М.: Худож. лит., 1964. - 237 с.
17. Гофман И.А. Ранняя проза Гейне. Автореф. дис. .канд. фил. наук. Л.: ЛГУ им. Жданова, 1968. 21 с.
18. Градовський А.В. До аналізу лірики // Заруб. літ. в навч. закл. - 2004р.- №1- С.14-15
19. Грешных В.И. Авторская роль в «Путевых картинах» Г.Гейне. («Путешествие по Гарцу», «Идеи. Книга Ле Гран») // Автор. Жанр. Сюжет. Калининград: КГУ, 1991. С. 31-41.
20. Гумінський В. М. Подорож // Літературний енциклопедичний словник. - М.: Сов. енциклопедія, 1987. - с. 314-315
21. Дейч А. И. Поэтический мир Генриха Гейне / Александр Иосифович Дейч. - М.: Худож. лит., 1963. - 444 с.
22. Дементьев Э.Г. Г. Гейне и концепция искусств в немецком романтизме // Жизнь и творчество Генриха Гейне. К двухсотлетию со дня рождения. СПб.: Образование, 1997. С. 51-54.
23. Дмитриева А. Гейне в воспоминаниях современников / Дмитриева А. - М.: Худож. лит., 1988. - 540 с.
24. Дмитриев А.С. «Немецкая литература: Романтизм», 1991г
25. Дьяконова Н.Я. Генрих Гейне и Вильям Хэзлитт // Жизнь и творчество Генриха Гейне. К двухсотлетию со дня рождения. СПб., Образование, 1997. С. 13-17.
26. Женетт Ж. Фигуры: Работы по поэтике. М., Изд. им. Сабашниковых, 1998. Т. 1 -471 с. Т. 2-471 с.

27. Жирмунский В.М. Немецкий романтизм и современная мистика. СПб., Аксиома, Новатор, 1996. 231 с.
28. И. Васильева Г.М. Ранний Гейне и йенский романтизм. Автореф. дис. канд. фил. наук. М.: МГУ, 1981.- 18 с.
29. И. Е. Верцман Лоренс Стерн Из истории реализма на Западе. Москва, 1941 г.
30. История зарубежной литературы XIX века / [Богословский В.Н., Головенченко А. Ф., Дмитриев А.С. и др.] ; под ред. Л. Соловьевой. - М.: Высшая школа, 2000. - 559 с.
31. Кадоб'янська Наталія. Творчість Гейне / Кадоб'янська Наталія // Зарубіжна література. - 1997.- № 45(61). - С. 4-6.
32. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. - К., 1997.
33. К.Н. Атарова Монография. Лоренс Стерн и его сентиментальное путешествие. Москва.: изд." Высшая школа", 1980 г.
34. Коган П.С. Очерки по истории западноевропейской литературы. Т.2. М.-ЛТ.: Гос. изд., 1923. 446 с.
35. Краткая литературная энциклопедия / Главн. ред. А. А. Сурков. – М.: Советская энциклопедия, – 2003. – 915 с.
36. Ладыгин М.Б Романтический роман. М.: МГПИ, 1981. 140 с.
37. Лейзерович. Т. П. Литературные манифесты западноевропейских романтиков. М., 1980.
38. Литературные манифесты западноевропейских романтиков. М.: МГУ, 1980.-638 с.
39. Лоренс Стерн. Сентиментальное путешествие. Воспоминания. Письма. Дневник. Пер. и примеч. А.Франковского. Москва, Гослитиздат, 1940 г.
40. Манн Ю.В. Автор и повествование // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. М.: Наследие, 1994. С. 431-480.

41. Марты нова О.М. Италия под пером Гете и Гейне // Жизнь и творчество Генриха Гейне К двухсотлетию со дня рождения. СПб., Образование, 1997. С. 10-13.
42. Маслова Н.М. Путевой очерк: проблемы жанра. М.: Знание, 1980. 64 с.
43. Мацапура В.І. Розкривати секрети художньої майстерності поета. // Всесвітня літ. в середн. навч. закладах України -2000бр.- № 1 - С.11-16.
44. Михайлов В. Еволюція жанру подорожі в творах російських письменників XVIII-XIX ст.: Дис... канд. філол. наука. - Волгоград, 1999. - 224 с.
45. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури. - К. «Вища школа» -2007р.- С.291-316.
46. Наливайко Д. Німецький романтизм: Г. Гейне / Наливайко Д. // Вікно в світ. - 1999. - № 1(4). - С. 146-162.
47. Нестерчук С.А. матеріали до вивчення творчості Г.Гейне. // Заруб. літ. в навч. закл. України.-2000р.-№10-С.19-21.
48. Нестерчук С.А. Матеріали до вивчення творчості Г.Гейне / Нестерчук С.А. // Заруб. літ. в навч. закл. України. - 2000р. - №10. - С. 19-21.
49. Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Література XVII-XVIII століть : Посібник для вчителя / О.М. Ніколенко. - Харків: Ранок, 2003. 224 с.
50. Плавскина И. История зарубежной литературы 18 века // И. Плавскина – М.1991, 95 с.
51. Поспелова Г.Н. Введение в литературоведение / / Г.Н. Поспелова. — М., 1983. – 560 с.
52. Рейман П. Основные течения в немецкой литературе 1750-1848. М., Изд-во иностранной литературы, 1959. 524 с.
53. Савченкова Т.П. «Путевые картины» Генриха Гейне. Метод и жанр. Автореф. дис. ...канд. фил.наук. Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1988. – 16 с.

54. Сидяков Ю.Л. Сюжет в очерковом цикле (К интерпретации «Мелочей архиерейской жизни» Н.С. Лескова) // Сюжет и художественная система. Даугавпилс. Даугавпилс. пед. ин-т, 1983. С. 136-144.
55. Стерн Л. Сентиментальное путешествие по Франции и Италии // Л. Стерн М.: 1968 - 662 с.
56. Страхова. Т. М. Литературная теория немецкого романтизма. Л., 1934.
57. Тимофіїв Л., Венгеров Н. Короткий словник літературознавчих термінів. - М.: Учпедгиз, 1963. - 511 с.
58. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. М.: Аспект-пресс, 1996.- 333 с.
59. Тронская М.Л. Творчество Гейне. Л.: О-во по распространению полит, и науч. знаний РСФСР. Ленингр. отд-ние, 1956. 54 с.
60. Тынянов Ю.Н. Портрет Гейне // Гейне Г. Сатиры. Л.: Academia, 1927. С. 5-16.
61. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино. М.: Наука, 1977. -574 с.
62. Ученова В.В. У истоков публицистики. М.: Изд-во МГУ, 1989. -211 с.
63. Федь Н.М. Жанры в меняющемся мире. М.: Сов. Россия, 1989. 541 с.91
.Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра: Период античной литературы. Л.: Гослитиздат, 1936. 454 с.
64. Чернишевський Н.Р. Повний збірник творів. - М.: ГИХЛ, 1948. - Т. IV. - 997 с.
65. Шадріна М. Г. Еволюція мови «подорожей»: Дис... д-ра філол. наука. - М., 2003. - 394 с.
66. Шиллер Ф. П. Генрих Гейне / Франц Петрович Шиллер. - М.: Худож. лит., 1962. - 357 с
67. Ю. Берковский Н.Я. Комментарии // Гейне Г. Собрание сочинений: В 10 т. Л.: Гослитиздат, 1957. Т. 4. С. 413-521.11 .Берковский Н.Я. Романтизм в Германии. СПб.: Азбука-классика, 2001. -512с.

68. Языкова. Г. В. Поэзия немецких романтиков. М., 1985.
69. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: "за" и "против". М.: Прогресс, 1975. С. 193-236.
70. Brinitzer K. Heinrich Heine. Roman seines Lebens. Hamburg: Hoffman u. Campe, 1960.-595 с. Bürger P. Der Essay bei Heinrich Heine. Inaug. Diss. München, 1959. 143 с.
71. Fingerhut K. Heinrich Heine der Satiriker. Stuttgart: Metzlerische Verl., 1991.- 214с.
72. Friedrich Schlegel: Charakteristiken und Kritiken (1796–1801). Hrsg. von Ernst Behler, München u.a. 1967, S. 154.
73. Füllner B. Heinrich Heine in deutschen Literaturgeschichten. Frankfurt-am-Main Bern: Lang cop., 1982. - 340 с.
74. Grab W. Heinrich Heine als politischer Dichter. Heidelberg, Quelle u. Meyer. 1982.-202 с.
75. Groddeck W. Heinrich Heines "Reise von München nach Genua " als Paradigma einer "modernen" nachromantischen Poetologie // Konzepte der Moderne. Stuttgart-Weimar: Metzlerische Verl., 1999. S. 350-366.
76. Hirth F. Heinrich Heine. Bausteine zu einer Biographie. Mainz: F. Kupferberg, 1984.- 184 с.
77. Jeffrey L. Sammons: Ein Meisterwerk: »Ideen: Das Buch Le Grand«. — In: Heinrich Heine. Hrsg. von Helmut Koopmann. Darmstadt 1975, S. 307–347.
78. Kaufmann H. Heinrich Heine. Geistige Entwicklung und künstlerisches Werk. Berlin-Weimar: Aufbau-Verl. 1967. 289 с.
79. Link M. Der Reisebericht als literarische Kunstform von Goethe bis Heine. Inaug. Diss. Köln, 1963. 197 с.
80. Martini F. Spätzeitlichkeit in der Literatur des 19. Jahrhunderts // Martini F. Literarische Form und Geschichte. Stuttgart: Metzlerische Verl.-Buchh., 1984. S. 147-169.

81. Mende F. Heinrich Heine. Studien zu seinem Leben und Werk. Berlin: Akad.-Verl., 1983.-243 c.
82. Müller J. Von Schiller bis Heine. Halle, 1972. 345 c.
83. Preisendanz W. Heinrich Heine: Werksstrukturen und Epochenbezüge. München: Fink, 1973. 272 c.
84. Rahmelow W. Zu den Anfänger des feulletonistischen Stiles. Untersuchungen an Heine. Inaug.-Diss. Freiburg: Freiburg i Br., 1936. 73 c.
85. Siehe das Kapitel: Der Streit zwischen Heine und Platen. — In: Hans Mayer: Außenseiter. Frankfurt a. M. 1981.
86. Siehe Verf.: Heinrich Heines Reisebilder — ein besonderes literarisches Genre? — In: Heinrich Heine. Streitbarer Humanist und volksverbundener Dichter. Weimar 1973, S. 145–158, bes. S. 151 f.
87. Sternberger A. Heinrich Heine und die Abschaffung der Sünde. Hamburg/Düsseldorf: Claasen, 1972. 408 c.
88. Weidekampff I. Traum und Wirklichkeit in der Romantik und bei Heine. Weimar-Leipzig: Mayer & Müller, 1932. 42 c.
89. Weiss G. Heines England-aufenthalt // Heine-Jahrbuch 1963. S. 3-32.
90. Werner M. Heines "Reise von München nach Genua" im Lichte ihrer Quellen // Heine-Jahrbuch, 1975, Bd. 14. S. 24-46.
91. Windführ M. Heines Fragment eines Schelmenromans // Heine-Jahrbuch, 1967. S. 21-39.